

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA GOZDARSTVO IN OBNOVLJIVE GOZDNE
VIRE

Ana STRLE

**SPREMEMBA KRAJINE NA OBMOČJU POSESTVA
ZASTENE OD KONCA 18. STOLETJA DO DANES**

DIPLOMSKO DELO

Univerzitetni študij

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA GOZDARSTVO IN OBNOVLJIVE GOZDNE VIRE

Ana STRLE

**SPREMEMBA KRAJINE NA OBMOČJU POSESTVA ZASTENE OD
KONCA 18. STOLETJA DO DANES**

DIPLOMSKO DELO
Univerzitetni študij

**LANDSCAPE CHANGE IN THE PROPERTIES OF ZASTENE FROM
THE END OF 18th CENTURY TILL PRESENT**

GRADUATION TESIS
Univesity studies

Ljubljana, 2010

Strle A. Sprememba krajine na območju posestva Zastene od konca 18. stoletja do danes.
Dipl. delo. Ljubljana, Univ. v Ljubljani, BF, Oddelek za gozd. in obnovljive gozdne vire, 2010

Diplomsko delo je zaključek univerzitetnega študija gozdarstva. Opravljeno je bilo na Katedri za krajinsko gozdarstvo in prostorsko informatiko Oddelka za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani.

Študijska komisija Oddelka za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire je za mentorja diplomskega dela imenovala doc. dr. Janeza Pirnata, za recenzenta pa prof. dr. Andreja Bončina.

Mentor: doc. dr. Janez Pirnat

Recenzent: prof. dr. Andrej Bončina

Komisija za oceno in zagovor:

Predsednik:

Član:

Član:

Datum zagovora :

Naloga je rezultat lastnega raziskovalnega dela. Podpisana se strinjam z objavo svoje diplomske naloge v polnem tekstu na spletni strani digitalne knjižnice Biotehniške fakultete. Izjavljam, da je naloga, ki sem jo oddala v elektronski obliki, identična tiskani verziji.

Ana Strle

Strle A. Sprememba krajine na območju posestva Zastene od konca 18. stoletja do danes.
Dipl. delo. Ljubljana, Univ. v Ljubljani, BF, Oddelek za gozd. in obnovljive gozdne vire, 2010

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

ŠD Dn
DK GDK 91"17/20"(497.4 Zastena)(043.2)=163.6
KG gozdovi/kmetijstvo/sprememba krajine/raba tal/posestvo Zastena/planina
Žaga/dolina Tolminke
AV STRLE, Ana
SA PIRNAT, Janez (mentor)
KZ SI – 1000, Ljubljana, Večna pot 83
ZA Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire
LI 2010
IN SPREMEMBA KRAJINE NA OBMOČJU POSESTVA ZASTENE OD KONCA 18. STOLETJA DO DANES
TD Diplomsko delo (univerzitetni študij)
OP VII, 61 str., 5 pregl., 36 sl., 32 vir.
IJ sl
JI sl/en
AI Rabo tal na obravnavanem območju posestva Zastene opredeljujejo gozdne, kmetijske, poselitvene in infrastrukturne površine. Kmetijska raba tal se je od naselitve v 18. stoletju do druge polovice 20. stoletja povečevala, nato pa zaradi opuščanja kmetijskih površin začela stagnirati. Začelo se je zaraščanje, ki se ponekod nadaljuje še danes. Pomembno vlogo v spreminjanju krajine sta imela tudi 1. svetovna vojna, razvoj planšarstva. Od gozdarskih panog pa je na spremembo krajine imela v preteklosti velik vpliv intenzivna sečnja in prodaja lesa. Tako kmetijska kot gozdarska panoga sta imeli pomemben vpliv na zagotavljanje dohodka tukajšnjemu prebivalstvu. Zato se je prebivalstvo, čeprav v skromni meri, ohranilo. Danes je poleg glavne panoge, kmetijstva, vedno bolj pomembno tudi gozdarstvo, ki je zaradi ugodnih gozdnih pogojev lahko alternativa za prihodnost.

KEY WORDS DOCUMENTATION

DN Dn
 DC FDC 91"17/20"(497.4 Zastena)(043.2)=163.6
 CX forests/agriculture/changes of landscape/land use/highland Žaga/properties of Zastena/ Tolminka valley
 AU STRLE, Ana
 AA PIRNAT, Janez (supervisor)
 PP SI – 1000, Ljubljana, Večna pot 83
 PB University of Ljubljana, Biotechnical Faculty, Department of Forestry and Renewable Forest Resources
 PY 2010
 TI Landscape change in the properties of Zastena from the end of 18th century till present
 DT Graduation Thesis (University studies)
 NO VII, 61 p., 5 tab., 36 fig., 32 ref.
 LA sl
 AL sl/en
 AB Land use in the specific region in the properties of Zastena includes forest use, agricultural use, settlements and infrastructural use. Agricultural land use has grown from the settlement in the 18th century until the second half of the 20th century. After that time the abandonment of agricultural land has infected agricultural use to stagnate. The overgrowing has started and in some places it is still present today. Factors such as the First World War and the development of Alpine dairy farming also had an important role in the landscape changing. As for forestry branch, intensive logging and timber sales had the major influence on landscape changing in the past. Both agricultural and forestry branch has had a significant impact on the provision of income to the population in this specific area. Therefore, the population remained here, although in a modest extent. Nowadays, besides the main branch in this area – agriculture, the importance of forestry branch is increasing and is also a good alternative for the future in this area due to the favorable forest conditions.

KAZALO VSEBINE

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA.....	III
KEY WORDS DOCUMENTATION	IV
KAZALO VSEBINE.....	V
KAZALO PREGLEDNIC.....	VI
KAZALO SLIK.....	VII
1 UVOD	1
2 NAMEN DELA IN DELOVNE HIPOTEZE	5
3 MATERIAL IN METODE DE LA	6
4 OPIS OBRAVNAVANEGA OBMOČJA	10
4.1 NARAVNE ZNAČILNOSTI	10
4.1.1 Geografska lega	10
4.1.2 Relief.....	11
4.1.3 Geološka in pedološka zgradba	12
4.1.4 Podnebje.....	14
4.1.5 Gozdovi.....	15
4.1.5.1 Gozdne združbe	16
4.1.5.2 Funkcije gozdov.....	19
4.2 DEMOGRAFSKE ZNAČILNOSTI.....	20
4.2.1 Zgodovina	20
4.2.1.1 Zgodovina gozdarstva na Tolminskem.....	20
4.2.1.2 Zgodovina gospodarjenja z gozdovi na območju posestva Zastene	25
4.2.2 Prebivalstvo	28
4.2.2.1 Prebivalstvo, njihov način življenja ter posledice za krajino na Tolminskem z nekaterimi detajli iz doline Tolminke.....	28
4.2.2.2 Prebivalci kmetije pri Zastenarju in njihov način življenja ter posledice le-tega na obravnavano posestvo	34
5 REZULTATI	39
5.1 RABA TAL NA OBMOČJU POSESTVA ZASTENE V LETIH 1763–1787 (1804)	39
5.2 RABA TAL NA OBMOČJU POSESTVA ZASTENE V LETU 1822	41
5.3 RABA TAL NA OBMOČJU POSESTVA ZASTENE V LETU 1956	43
5.4 RABA TAL NA OBMOČJU POSESTVA ZASTENE V LETU 2006	46
5.5 SPREMEMBA RABE TAL NA OBMOČJU POSESTVA ZASTENE OD 2006 DO 2010	48
6 RAZPRAVA.....	50
7 POVZETEK.....	56
8 VIRI	58

KAZALO PREGLEDNIC

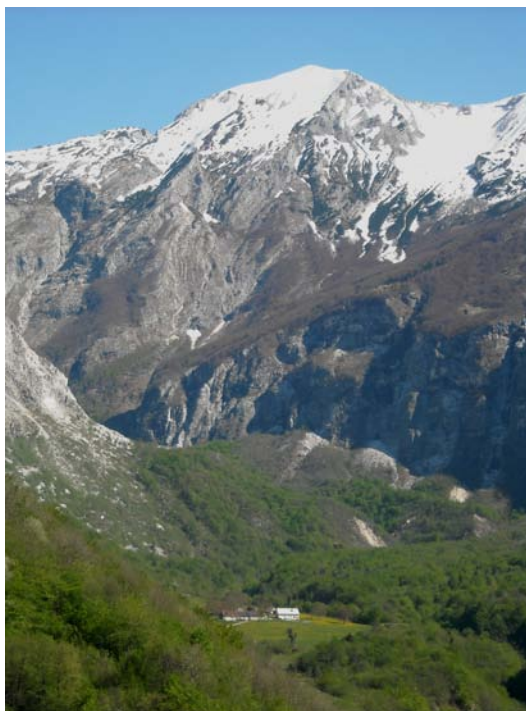
Preglednica 1: Srednje mesečne in letne temperature zraka (°C) za Tolmin 1958–1967 (GGN 1971–1980)	14
Preglednica 2: Stalež živali na Tolminskem, ki ga je izdala statistična osrednja komisija na Dunaju za leto 1890 (povzeto po Rutar, 1892).....	29
Preglednica 3: Primerjava rabe tal (v ha) leta 1763–1787 (1804) in leta 1822 na posestvu Zastene	41
Preglednica 4: Primerjava rabe tal (v ha) leta 1822 in leta 1956 na posestvu Zastene	43
Preglednica 5: Primerjava rabe tal (v ha) leta 1956 in leta 2006 na posestvu Zastene	46

KAZALO SLIK

Slika 1: Dolina Tolminke s planino Polog	2
Slika 2: Lega Zastenarjeve kmetije (MK in Geod. zav. Slo., 1992).....	3
Slika 3: Tolminka, po kateri se je v preteklosti plavilo les	4
Slika 4: Situacijski načrt posestva Zastene iz leta 1950 (Geodetska uprava LRS, 1950)	7
Slika 5: Dolina Tolminke z lego posestva Zastene – panoram. karta ni v merilu (Oglasna deska Čadrg, 2009).....	10
Slika 6: Izvir »zdravilne vode« Laborca pod kmetijo pri Zastenarju	11
Slika 7: Pedološka karta obravnavanega območja z označenimi tipi tal (http://rkg.gov.si/GERK/viewer.jsp).....	12
Slika 8: Gosto mladje velikega jesena in javorja.....	15
Slika 9: Grmičav gozd na predelu Stena	17
Slika 10: Drogovnjak bukve z javorjem in jesenom	18
Slika 11: Debeljak	18
Slika 12: Barake v Pologu 1916 (Soška fronta 1915–1917, 2007)	23
Slika 13: Panjevski koš.....	24
Slika 14: Ostanke drč v gozdu zraven planine	25
Slika 15: Hlevski prostori na planini Žaga	27
Slika 16: Izgled očiščenih pašnikov iz pred nekaj let.....	27
Slika 17: Gradnja ceste Zatolmin–Polog 1917 (Soška fronta 1915–1917, 2007)	30
Slika 18: Cerkev sv. Duha, v ozadju Blekova domačija	31
Slika 19: Današnje stanje na pašnikih planine Žaga	33
Slika 20: Današnje stanje na pašnikih nad sedežem kmetije.....	33
Slika 21: Ostanke mlina v potoku Pščak.....	35
Slika 22: Načrti za gradnjo v Zasteni (Huf-Melicher, 2007).....	35
Slika 23: Pašniki planine Žaga, kjer je pogosta drevesna vrsta nagnoj, uporaben za pašniško kolje.	37
Slika 24: Sedež kmetije pri Zastenarju	38
Slika 25: Karta rabe tal na območju posestva Zastene v letih 1763–1787 (1804)	39
Slika 26: Karta raba tal na območju posestva Zastene v letu 1822	41
Slika 27: Ostanke drč narejene pred letom 1822.....	42
Slika 28: Karta rabe tal na območju posestva Zastene v letu 1956.....	43
Slika 29: Gospodarski objekti na planini Žaga.....	45
Slika 30: Karta rabe tal na območju posestva Zastene v letu 2006	46
Slika 31: Leska, prva v procesu zaraščanja	47
Slika 32: Sečnja zaraščenih pašnikov v avgustu	48
Slika 33: Travniki predel, ki služi za pridobivanje krme za zimo	49
Slika 34: Živinoreja – najpomembnejša panoga na kmetiji	51
Slika 35: Smreke, ki se na kmetiji uporabljajo predvsem za gradbeni les	52
Slika 36: Panjevski gozd	54

1 UVOD

Deset kilometrov severno od Tolmina si je reka Tolminka vklesala svojo pot. Začne se z nekakšnim deltastim izvirom, saj reka privre na dan na več krajih, ki se kasneje združijo v eno rečico. Kmalu po izviru postane bolj deroča in je bila v preteklosti uporabna za plavljenje lesa v bližnji Tolmin. Kakšen kilometer pred izlivom v reko Sočo je skupaj z reko Zadlaščico, v ozki soteski, oblikovala tako imenovana Tolminska korita. Tolminska korita so posebnost, saj gre za oblikovanje korit na sotočju dveh rek, predstavljajo pa tudi najnižjo točko v Triglavskem narodnem parku. Predel od korit do izvira Tolminke se imenuje dolina Tolminke. Je tipična alpska dolina, ledeniškega nastanka, obdana proti notranjosti z dvatisočaki Julijskih Alp. Bolj znani med njimi so tolminski Migovec, tolminski Kuk ter Mahavšček na vzhodu in nekoliko nižji Rdeči rob v objemu malega in velikega Stadorja na zahodu. Le-ta je zaradi svoje bogate rdečkaste pedološke podlage (od tod ime gore) v juniju, ko se pomlad na tej višini šele začne, zaradi raznolikega alpskega cvetja pravi »botanični vrt«. To, da gre za alpsko dolino, čeprav je višina doline le okoli 400 m nad morjem, nakazujejo tudi nižje temperature, ki se od bližnjega mesta Tolmin tudi v poletnem času razlikujejo za nekaj stopinj. Iztek doline pa obdaja okoli tisoč metrov visok, strm, s potoki in hudourniki zarezan hribovit svet. Na vzhodu Rešeljeva planina, na zahodu pa Vodil, Mrzli in Visoč vrh, katerih pobočja v poletnem času še danes služijo najbolj znani kmetijski dejavnosti na Tolminskem – planšarstvu. Prav zaradi strmega sveta, velik del tega območja pokrivajo gozdovi, kmetijske površine, v glavnem pašnike, najdemo le na območju planin. Najbolj znane so: Sleme, Medrje, Pretovč, Polog in planine vasi Čadrg, na vseh se še danes izdeluje tradicionalni sir Tolminec, ter nekatere manj znane: Žaga (Zastenarjeva planina), Laška seč, Črče, Lašca, Vrh Javorce, Prode, ki služijo zgolj paši.

Slika 1: Dolina Tolminke s planino Polog

V sami dolini je še nekaj negozdnih površin, ta so nastala zaradi stalne naselitve ljudi. Na vzhodni strani se nahaja predel, imenovan Ozidje, ki je trenutno stalno nenaseljen, nekoliko bolj v notranjosti pa se nahaja Pologar, ki danes služi kot počitniška hišica. Omenjena zaselka spadata pod vas Čadrg, ki se nahaja na planotastem delu na nekoliko višji nadmorski višini. Na zahodni strani doline se najbolj v notranjosti nahaja Blekova domačija, ki je bila po potresu leta 1998 sicer obnovljena, vendar danes tam stalno ne živi nihče. Na isti krčevini stoji tudi zelo znana cerkev sv. Duha, mnogi jo imenujejo kar Javorca, saj se je tako imenoval zaselek, ki se je v preteklosti nahajal prav tam. Cerkvica je nastala v 1. svetovni vojni in je služila kot spomenik vsem padlim vojakom, pa tudi za verske obrede vojakov avstro-ogrske vojske, ki so se borili na tem območju. Cerkev je zanimiva predvsem zato, ker je razen betonskih temeljev v celoti lesena. Prav tako v osrčju doline, kakšen kilometer pred Javorco, pa se nahaja danes še edina stalno naseljena kmetija v dolini Tolminke, to je kmetija pri Zastenarju.

Strle A. Sprememba krajine na območju posestva Zastene od konca 18. stoletja do danes.

Dipl. delo. Ljubljana, Univ. v Ljubljani, BF, Oddelek za gozd. in obnovljive gozdne vire, 2010

Slika 2: Lega Zastenarjeve kmetije (MK in Geod. zav. Slo., 1992)

V Zasteni prebiva rod Zalaščkov, ki glede na izvor, vsaj po priimku sodeč, izhajajo iz zaselka za Lazom, ki spada pod naselje Zadlaz-Čadrg. Kmetija je dobila ime po neprehodni steni, ki se razprostira na pobočju hribovja poševno po grebenu na kakih 1000 metrih in sega prav do kmetije. Prvič sem podatke o tem zaselku zasledila v Načrtih deželnoknežjih gozdov na Goriškem in Gradiščanskem, ki so bili izdelani v letih 1732–1736, kjer so sicer opisani bližnji danes (državni gozdovi)S, a je na zemljevidu v predelu Zastene že označba za hišo. Takratne obdelovalne, kmetijske površine so se nahajale le v neposredni okolici hiše in so po vsej verjetnosti zavzele le nekaj hektarjev, ostalo je predstavljal gozd. Kasneje se je predvsem zaradi boja za obstanek in preživetje krčevina povečevala.

Treba pa je poudariti, da je bilo poleg kmetijstva tukaj vedno pomembno tudi gozdarstvo. Sicer je bilo izkoriščanje lesa v območju zaselkov na začetku bolj vezano na lastne potrebe, torej listavci predvsem za kurjavo in tu pa tam kakšna smreka ali macesen kot gradbeni les. V celotni dolini Tolminke, kot tudi drugod na Tolminskem, pa se je predvsem v srednjem in novem veku povečalo izsekavanje lesa za prodajo v bližnjo Benečijo, s čimer so si Tolminci zagotovili dodaten vir dohodka za preživetje. Prav v tem času so dobro izkoristili reko Tolmino za plavljenje, najprej v bližnji Tolmin in nato po reki Soči vse do Italije. Poraba lesa na tem predelu je skokovito narasla tudi v času 1. svetovne vojne. Dolina Tolminke je bila takrat zaledje avstro-ogrske vojske, fronta je

namreč potekala prav na bližnjem grebenu Vodil vrha in Mrzlega vrha proti Krnu. Tako je v tem času postala dolina pravo barakarsko naselje, katerih betonski in kamniti temelji so vidni še danes. Preživetja brez gozdov v teh krajih vsekakor ne bi bilo. To, da je imelo gozdarstvo tukaj velik pomen, nakazuje tudi razvoj te panoge, od oblikovanja drč, ena poteka prav na ozemlju kmetije, do razvoja žičnic ter že prej omenjeno plavljenje lesa po reki Tolminki v preteklosti. V dolini, na predelu planine Polog, se nahaja tudi gozdarsko mejno znamenje iz leta 1803, ko so bili tudi na kartah uradno opredeljeni cesarsko-kraljevi, danes državni gozdovi. Že stoletja pa predstavlja nepogrešljiv člen vsake kmetije poleg raznovrstnega gozdarskega orodja tudi gozdarska jed tolminska frika, ki se jo tukajšnji ljudje še danes poslužujejo kot obed pred zahtevnimi fizičnimi deli, kot sta sečnja in spravilo lesa.

Slika 3: Tolminka, po kateri se je v preteklosti plavilo les

2 NAMEN DELA IN DELOVNE HIPOTEZE

Na območju posestva Zastene je prvotno vegetacijo predstavljal gozd. Z naselitvijo prvih ljudi pa se je poleg še vedno pomembne gozdne rabe povečala tudi kmetijska raba tal. Danes je le-ta v ospredju, vendar pa se da z različnimi alternativami v gozdarstvu življenje v teh krajih precej oplemenititi.

V nalogi sem skušala doseči:

- opis vrste rabe tal, ki so in so bile pomembne v tem prostoru ter s tem spreminjanje krajine na območju posestva Zastene v času od 1763–1787 (1804) do danes,
- analizo spreminjanja krajine in vzroki za način spreminjanja,
- kakšno vlogo je imel in ima gozd v tem prostoru in kakšno vlogo lahko ima v prihodnje,
- kakšno je bilo včasih izkoriščanje in predelovanje lesa, kakšno je danes ter trend za prihodnost,
- rastlinske (drevesne) vrste, ki so imele tu velik pomen in so pomembne danes,
- v kakšno smer teži spreminjanje krajine.

Pri tem sem postavila naslednje delovne hipoteze:

- krajina se je v preteklosti spreminjala zaradi neizbežnega povečevanja kmetijske rabe, kar je v teh naravnih razmerah edino lahko zagotovilo obstoj in razvoj kmetije,
- gozdarstvo je poleg kmetijstva nepogrešljivo za razvoj in obstoj kmetije,
- obseg gozda se je v preteklosti zaradi sprememb rabe tal zmanjševal,
- danes se zaraščanje povečuje,
- izkoriščanje gozdnega prostora v prihodnje je lahko alternativa za ohranjanje in pospeševanje razvoja kmetije.

3 MATERIAL IN METODE DELA

Kmetija pri Zastenarju je v celoti zajemala okoli 150 ha, vendar sem se omejila na 123,92 ha, ki prikazujejo strnjen del posestva, zajela pa sem tudi potok Pščak in ceste, ki mejijo na omenjeno ozemlje. Taka odločitev se mi zdi smotrna predvsem zaradi povezave s funkcijami gozdov ter odprtostjo in pridobivanjem gozdnih dobrin. Ostale, kmetiji pripadajoče površine, ki jih v nalogi nisem obravnavala, pa so raztresene še druge po dolini, nekatere celo izven same doline v bližini Tolmina. Obravnavana površina je v celoti zajeta v gozdnogospodarskih načrtih Zavoda za gozdove, območne enote Tolmin (GGN 1971–1980, GGN 1981–1990, GGN 1991–2000 in GGN 2001–2010). Glavnino zajema oddelek 13, manjši del pa pripada oddelkoma 12 in 9c, kjer sem tudi dobila potrebne podatke o naravnih značilnostih tega območja. Te podatke sem dopolnila še s podatki iz zbornika Dolini Tolminke in Zadlašce (Lipušček, 1993), ki je na voljo v knjižnici Cirila Kosmača v Tolminu, natančnejše pedološke podatke pa sem pridobila na Katedri za pedologijo, Oddelka za agronomijo, BF v Ljubljani.

V zgodovinskem delu sem se omejila predvsem na razvoj gozdov skozi zgodovino na celotnem Tolminskem, saj so zgledi in ukrepi na širšem območju botrovali razvoju gozdov tudi na obravnavanem posestvu. Viri izhajajo iz Rutarjevih knjig Zgodovina Tolminskega (1882) in Poknežena grofija Goriška in Gradiščanska (1892), članka Eda Kozoroga in Janka Žigona v Tolminskem zborniku 1997, ki jih je moč dobiti v že omenjeni knjižnici ter iz gozdnogospodarskega načrta območne enote Tolmin za obdobje 1971–1980, v zgodovinskem delu. Opis prebivalstva je vezan na ožje območje, predvsem Zatoľmina in drugih sosednjih vasi. Poselitev, življenje in razvoj roda Zalaščkovih pa je glede na dobljene podatke predstavljen kar se da natančno. Predvsem tu so mi bili v pomoč ustni viri, ki so na koncu naloge tudi navedeni.

Osnovo za obdelavo podatkov o spremembi krajine na območju kmetije sem pridobila tako iz starejših načrtov, zemljevidov in katastrov kot novejših letalskih oz. ortofoto posnetkov. Pri tem sem za samo ozemeljsko razmejitev uporabila situacijski načrt, ki ga je izdala geodetska uprava LRS na dan, 3. maja 1950, in je sedaj v lasti gospodarja kmetije.

Primerjavo rabe tal sem v nalogi prikazala v časovnem sosledju od najstarejšega do najmlajšega mapnega gradiva. S takim zaporedjem dejansko prikažem razvijanje krajine na nekem področju od naselitve, ko so izkrčili le hiši bližnja ozemlja, do danes, ko se po 200-letnem trebljenju gozda kmetijske površine ponovno zaraščajo. V veliko pomoč pa so mi bila tudi pričevanja o dogajanju in delu na posestvu v preteklih letih sedanjega gospodarja kmetije in njegove, nekdam tu živeče tete. Ob pogovoru z drugimi, starejšimi okoliškimi prebivalci, pa sem dobila samo potrditev že slišane. Z njihovo pomočjo sem si lahko razjasnila marsikateri prej nerazumljiv podatek, ki je sedaj predstavljen v tej nalogi.

Slika 4: Situacijski načrt posestva Zastene iz leta 1950 (Geodetska uprava LRS, 1950)

Najstarejši načrt z že vrisanim zaselkom pri Zastenarju in njegovo okolico sem dobila na kartah Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787 (1804), v 3. zvezku, list 154 (Rajšp, 1997), ki so mi bili na voljo na Katedri za krajinsko gozdarstvo in prostorsko informatiko Oddelka za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire, Biotehniške fakultete v Ljubljani. Ta zemljevid, ki predstavlja dano situacijo kmetije pri Zastenarju kmalu po naselitvi, sem uporabila pri prvi digitalizaciji krajine obravnavanega območja v programu Cartalinx 1.2. S programom sem najprej izbrisala nepotrebne medparcelne meje znotraj iste rabe tal,

nato pa razmejitvam rabo tal tudi določila. Ločila sem gozd, travnate površine, ceste in poti, vodotok ter stavbišča in dvorišča. Ker so linije glede na katastrske parcelne meje iz kasnejših obdobj za nekatere razmejitve na zemljevidu težko določljive, sem si pomagala z izmerjenjem le-teh in jih poskušala kar se da natančno prenesti v vektorsko obliko karte. Menim, da je ta napaka minimalna in nima večjih posledic na nadaljnjo obdelavo, kar se je kasneje tudi izkazalo.

Druga podlaga za digitalizacijo, ki sem jo prav tako izvedla v programu Cartalinx 1.2, predstavlja franciscejski kataster iz leta 1822 (http://sigov3.sigov.si/cgi-bin/htqlcgi/arhiv/enos_isk_kat.htm, 2010). Tu so poleg že naštetih rab tal iz prvega obdobja opredeljene tudi njivske površine. Razmejevanje območja glede na posamezno rabo je bilo v tem primeru precej lažje, saj se parcelne meje, ki so v franciscejskem katastru tudi označene, v večji meri že ujemajo z današnjimi. V tem času pa se tudi sama raba tal po večini opredeljuje s posameznimi parcelami. Ponovno sem v že omenjenem programu najprej izbrisala parcelne meje, ki predstavljajo isto kategorijo ter nato tem očiščenim predelom določila posamezno rabo tal.

Podlago za tretjo digitalizacijo sem dobila na dveh sosednjih letalskih posnetkih iz leta 1956, pridobljenih od Geodetske uprave Republike Slovenije. Ker se parcelne meje znotraj obravnavanega območja v tem času po večini ne ujemajo z rabo tal, kot so se na franciscejskem katastru, sem razen stavbišča na sedežu kmetije, potoka in nekaterih že obstoječih poti celotno območje razmejevanj najprej očistila. Nato pa sem rabo tal sama razmejila glede na situacijo na letalskem posnetku. S tem sem dobila precej natančnejše površine posameznih rab, kot bi jih sicer. Posameznim razmejenim površinam sem nato določila že navedene kategorije rabe tal.

Kot zadnjo podlago pri digitalizaciji sem uporabila digitalni ortofoto posnetek iz leta 2006, pridobljen od Geodetske uprave Republike Slovenije. Tudi v tem primeru sem parcelne meje poleg razmejitve, obravnavane od ostalega območja, uporabila le še pri razmejitvi potoka, cest in stavbnega dela na sedežu kmetije, druge predele pa sem očistila parcelnih mej. Notranje parcelne meje namreč nimajo več nikakršne povezave s samo

razmejitvijo rabe tal. Na očiščeni karti sem nato sama izvedla določevanje mej rabe tal glede na vidno situacijo ortofoto posnetka. Razmejenim površinam pa sem poleg že navedenih kategorij rabe tal dodala še novo kategorijo in sicer zaraščanje.

Po končani izdelavi vektorskih kart v programu Cartalinx 1.2 sem le-te izvozila v program Idrisi 32 in jih prevedla v rastrsko obliko z ločljivostjo 0,5 x 0,5 m. Te karte so kot slikovno gradivo tudi predstavljene v sami nalogi. Površine posameznih kategorij rabe tal za sledeča si obdobja sem nato z ukazom Analysis → Database Query → Crosstab primerjala v obliki tabelaričnega zapisa, ki je najprej preveden v ha in nato prav tako predstavljen v nalogi. Te primerjave kategoriziranih površin so predstavljene za:

- primerjavo karte, izdelane na podlagi vojaških zemljevidov iz obdobja 1763–1787 (1804) s karto, izdelano na podlagi franciscejskega katastra (1822),
- primerjavo karte, izdelane na podlagi franciscejskega katastra (1822) s karto, izdelano na podlagi letalskih posnetkov iz leta 1956 in
- primerjavo karte, izdelane na podlagi letalskih posnetkov iz leta 1956 s karto, izdelano na podlagi ortofoto posnetkov iz leta 2006.

Poleg vseh obravnavanih materialov in njihove obdelave je bil večkrat potreben tudi terenski ogled posestva. Pri tem sem si lahko ustvarila boljšo podobo tako glede skupih podatkov o gozdnih združbah in samih gozdovih, predvsem tistih v zaraščanju in njihovi sestavi ter še nekaterih drugih naravnih značilnostih obravnavanega območja. Sam terenski ogled je bil tudi ključen za pridobitev podatkov o spremembi krajine od leta 2006 do danes. Opazne so namreč že nekatere razlike glede čiščenja zaraščajočih se in obdelovanja kmetijskih površin. Pogovori med sedanjimi člani kmetijskega gospodarstva in s tem tudi samo delovanje pri delu, posledično večkrat pripeljejo do odkrivanja alternativnih načinov za reševanje problematike pri obdelovanju tako kmetijskih kot tudi izkoriščanju gozdnih površin. Vse to skupaj z načelnim delovanjem pa podaja vizijo gospodarjenja s posestvom za prihodnost, ki sem jo v nalogi predstavila.

4 OPIS OBRAVNAVANEGA OBMOČJA

4.1 NARAVNE ZNAČILNOSTI

4.1.1 Geografska lega

Posestvo kmetije pri Zastenarju se nahaja na zahodnem pobočju doline alpske reke Tolminke. Dostop na kmetijo iz ceste Zatolmin–Polog se odcepi takoj, ko se konča strnjen gozd, razprostirajoč se približno 5 km od vhoda doline v notranjost. V tem spodnjem predelu je ozemlje ožje, nato pa se širi po pobočju navzgor. To strnjeno območje kmetije je v preteklosti zavzemalo 123,92 ha površin, ki so tudi namen obravnave te naloge.

Severna meja področja predstavlja prvi krak potoka Pščak, ki izvira tik pod planino Pretovč in se po približno dveh kilometrih izliva v reko Tolmino. Mejo na vzhodu najprej predstavlja približno 400 metrov ceste Zatolmin–Polog, nato pa se orientira v jugovzhodni smeri, ki poteka po neprehodni steni na dolžini približno 600 metrov. Južna meja poteka, od desne proti levi, pod planino Zagrmuč, nato pa po cesti Zatolmin–Pretovč do že omenjenega izvira potoka Pščak in je proti koncu orientirana bolj jugozahodno do zahodno.

Slika 5: Dolina Tolminke z lego posestva Zastene – panoram. karta ni v merilu (Oglasna deska Čadrg, 2009)

4.1.2 Relief

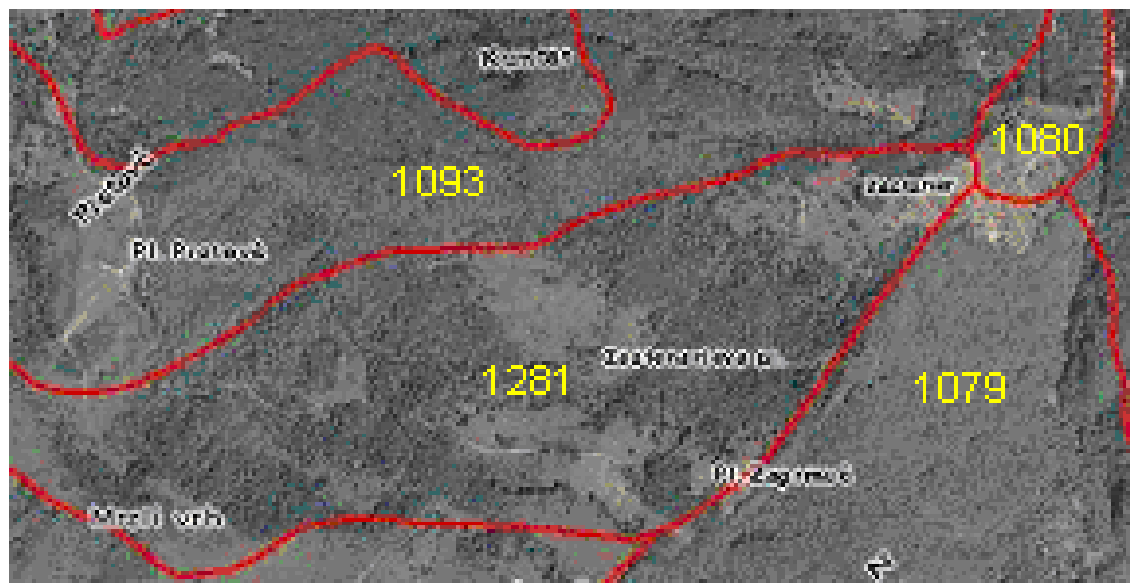
Večinoma gre za valovito pobočje med 390 in 1100 m n. v. (GGN 2001–2010), katerega ekspozicija terena je orientirana vzhodno do severovzhodno (GGN 1981–1990). Naklon terena je okoli 25° (GGN 2001–2010). Gre torej za strmo pobočje z vmesnimi zelo strmimi predeli (GGN 1981–1990) z večjim številom hudournikov (GGN 2001–2010). Manjši, bolj uravnani deli so le na območju stavbišč in njiv, ki jih ni veliko in so manjših dimenzij. Kamnitost terena je 10 %, skalovitost pa 25 % (GGN 2001–2010).

Vredno je omeniti, da je ta predel precej bogat z vodnimi viri. Poleg potoka Pščak se v isto strugo izliva še več manjših potočkov tekom struge. Veliko pa je tudi samostojnih izvirov, ki se jih uporablja kot pitno vodo, eden takih je tudi izvir »zdravilne vode« Laborca, ki priteče na dan tik pod kmetijo.

Slika 6: Izvir »zdravilne vode« Laborca pod kmetijo pri Zastenarju

4.1.3 Geološka in pedološka zgradba

Slika 7: Pedološka karta obravnavanega območja z označenimi tipi tal (<http://rkg.gov.si/GERK/viewer.jsp>)

Glavnino obravnavanega območja sestavljajo tla, ki so bazičnega značaja in sicer: 50 % evtričnih rjavih tal na flišu in laporju s primesjo apnenih breč, ki so tipična – v naravnih razmerah ta tla preraščajo listnati gozdovi, vendar so do danes le-te močno izkrčili, vse primerne površine pa spremenili v kmetijske (Prus, 2000) in 20 % enakih tal, ki so koluvijalnega nastanka – tak tip tal bogat s hranili imenujemo tudi aceretalna rastišča, kjer uspevajo plemeniti listavci (javor, jesen, lipa), primerna pa so tudi za pašnike in travnike (Prus, 2000) ter 30 % regolitičnega evtričnega rankerja – kjer so pretežno gozdna rastišča (slika 6, številka 1281). Severni del območja sestavljajo tla, ki so bolj kislega značaja, in sicer: 50 % delež predstavljajo distrična rjava tla na nekarbonatnem flišu in dekalificiranem laporju, ki so po osnovi tipična in 20 % enakih vrst tal, ki so izprana, večinoma ta tla prekrivajo gozdovi, z večjim deležem iglavcev; 30 % tega dela območja pa predstavljajo evtrična rjava tla, na paleocenskem in krednem flišu in so po osnovi tipična, raba pa je predvsem poljedelska (slika 6, številka 1093). Majhen del na severo-vzhodu predstavljajo rendzine na moreni, in sicer je polovica prhninaste, druga polovica pa sprsteninaste varietete (slika 6, številka 1080). Enaki deleži prhninaste in sprsteninaste rendzine – le da je nastala na apnencu in dolomitu – pa se nahaja na vzhodnem delu obravnavanega območja (slika 6, številka 1079). V splošnem so rendzine bolj gozdna

Strle A. Sprememba krajine na območju posestva Zastene od konca 18. stoletja do danes.

Dipl. delo. Ljubljana, Univ. v Ljubljani, BF, Oddelek za gozd. in obnovljive gozdne vire, 2010

zemljišča, kmetijske površine pa so pretežno travinje (košenine), obdelovalne površine so redke (Prus, 2000). Iz opisa in pedološke karte je razvidno, da so na relativno majhnem področju talne razmere pestre.

4.1.4 Podnebje

Podnebje ima alpski značaj (GGN 1971–1980), kar se predvsem kaže v nekoliko nižjih temperaturah čez vse leto, kot so na primer v dolini reke Soče na bližnjem tolminskem predelu. Nižje temperature spomladi so pogosto posledica zadrževanja snega v gorah, ki ohlaja zrak tudi v dolini, predvsem kadar piha severni veter (GGN 1971–1980). Le-ta ima večkrat pomembno vlogo pri zgodnjih slane v jeseni, medtem ko pozne pozebe spomladi preprečujejo sredozemski vplivi, ki prodirajo iz juga od Jadranskega morja po Soči navzgor in zaidejo tudi v dolino Tolminke (Mlekuž, 1993). Sredozemski vplivi se nasplošno najbolj kažejo v razmeroma milih zimah, manjšem številu zimskih dni, višji povprečni letni temperaturi in večji zračni vlagi, ki je pogosto lepo vidna v obliki kopičenja oblakov ob gorski verigi (GGN 1971–1980). Zaradi vseh teh vplivov traja vegetacijska doba 4 do 7 mesecev, odvisno od nadmorske višine (Mlekuž, 1993).

Preglednica 1: Srednje mesečne in letne temperature zraka (°C) za Tolmin 1958–1967 (GGN 1971–1980)

Mesec	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	sr. vr.
Temperatura	-0,1	2,4	6,2	10,8	15,0	18,1	19,7	19,3	16,3	11,8	6,9	2,0	10,7

Pri podnebnem delu pa vsekakor ne smemo pozabiti na padavine. Ta severozahodni del Slovenije namreč dosega maksimalno letno količino padavin v celotni državi (GGN 1971–1980). Zasluge za tako veliko količino padavin moramo pripisati predvsem Julijskim Alpam, ki predstavljajo oviro za potovanje navlaženega zraka prek Jadranom. Samo mesto Tolmin je tako deležno okoli 2200 mm padavin letno (GGN 1971–1980), dolina Tolminke, ki je pozicionirana še severneje v neposredni bližini gora, pa ima padavin do 800 mm na leto več (Mlekuž, 1993). Padavine so prisotne čez vse leto (GGN 2001–2010), zato v dolini Tolminke tudi čez poletje suše praktično ni. Najizrazitejše so jeseni, ko dosežejo maksimum (GGN 2001–2010). Zaradi nižje nadmorske višine je glavna oblika padavin tudi pozimi dež, sneg je v zimskem času izrazitejši le v višjih predelih, drugod ga je malo in hitro skopni (GGN 2001–2010).

4.1.5 Gozdovi

Strnjeni gozdovi na območju posestva Zastene, zajeti v oddelkih 13, 12 in 9a, spadajo v gozdnogospodarsko enoto Tolmin, z njimi upravlja Zavod za gozdove, OE Tolmin. V preteklosti so bili gozdovi izpostavljeni predvsem krčitvam, danes pa se gozdna površina povečuje na račun zaraščanja (Mlekuž, 1993) in predstavlja dobri dve tretjini celotnih površin kmetije. Od drevesnih vrst prevladujejo listavci, le v višjih nadmorskih višinah je do 25-odstotna zastopanost iglavcev (GGN 2001–2010). Smreke je poleg posameznih dreves listavcev in leske veliko tudi na izkrčenih pašnih površinah (GGN 2001–2010).

Sestoji so zastopani z vsemi razvojnimi fazami. Na spodnjem predelu posestva se nahaja okoli 15 ha panjevskega gozda (GGN 2001–2010), ki bi jih lahko s postopnim osnovanjem semenovcev preobrazili v semenske gozdove. Višje ležeči predeli so večinoma zastopani z debeljaki, teh je okoli 60 ha, ki bi jih bilo potrebno začeti obnavljati (GGN 2001–2010), nekaj je tudi drogovnjakov, okoli 5 ha, ki pa ne potrebujejo večje negovanosti. Obnova bi bila smiselna tudi z vidika zadostne količine mladja, ki je sicer v drugih predelih sorodnih gozdov velik problem, tu pa predstavlja okoli 17 % površin (GGN 2001–2010). Mladje bukve je sicer zastopano bolj v skupinah, medtem ko je mladje velikega jesena in gorskega javorja posamično ali razporejeno po celotni površini gozdov določene združbe, kjer je ta drevesna vrsta sploh prisotna (GGN 2001–2010). Iglavci, predvsem smreka pa se v glavnem pomlajuje le na odprtih pašnih površinah. Tudi ostale drevesne vrste so v mladju precej dobro zastopane.

Slika 8: Gosto mladje velikega jesena in javorja

4.1.5.1 Gozdne združbe

Na tem območju najdemo združbe predgorski bukov gozd (*Haquetio-Fagetum*), gorski bukov gozd (*Enneaphyllo-Fagetum*), alpski bukov gozd (*Anemone-Fagetum*) in toploljubni bukov gozd (*Ostryo-Fagetum*).

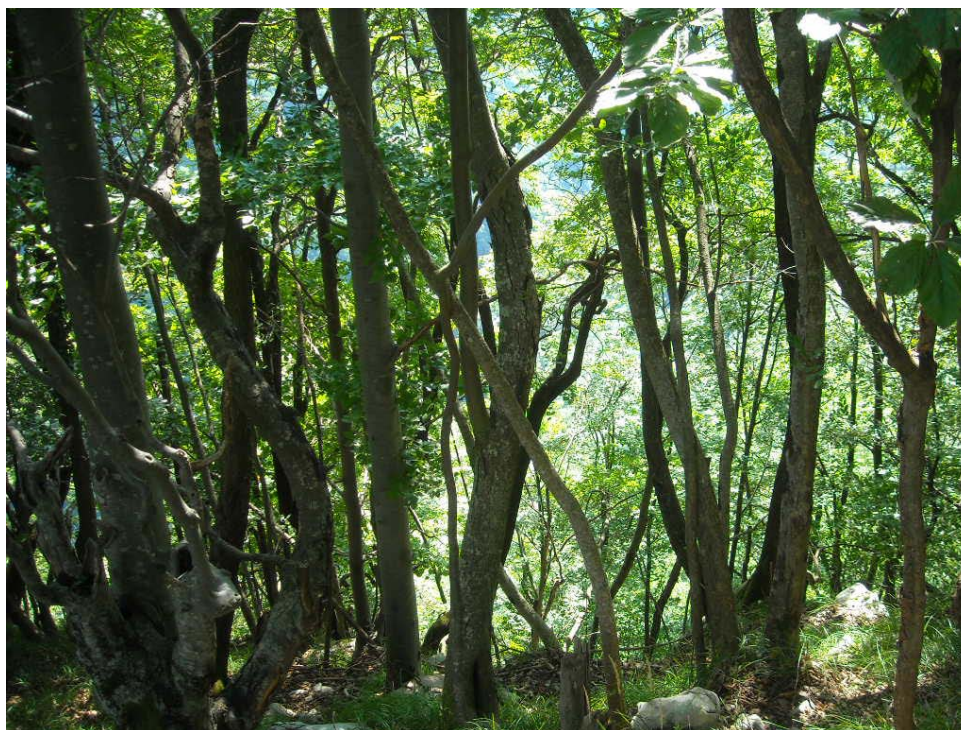
Predgorski bukov gozd (*Haquetio-Fagetum*) se nahaja v območju od dna doline do nadmorske višine 600 m. V tem višinskem pasu je na območju kmetije najmanj gozdov, saj so površine izsekali predvsem za potrebe pašnikov, travnikov in njiv. V drevesni plasti so bukvi primešani beli gaber, graden, maklen, lipa, veliki jesen, črni gaber in gorski javor. Grmovno plast predstavljajo navadni bršljan, navadni srobot in navadna leska. V zeliščni plasti pa je pogosto navadno tevje. Ti sestoji so bili v preteklosti najbolj izkoriščeni in imajo še danes značilno panjevsko obliko (GGN 2001–2010).

Gorski bukov gozd (*Enneaphyllo-Fagetum*) se nahaja na nadmorski višini med 600 in 1100 m, na zmerno strmih do strmih pobočjih, razrezanih z globokimi grapami in jarki. To so območja v predelu potoka Pščak ter v gozdovih nad steno na omenjeni nadmorski višini vse do pod planine Žaga. Glavna drevesna vrsta je bukev s primešanim gorskim javorjem, lipo, velikim jesenom, črnim gabrom, ostale drevesne vrste, kot so češnja, ostrolistni javor in gorski brest se nahajajo v gozdovih te združbe le posamično. Smreka je primešana posamič ali v šopih. V grmovni plasti najdemo navadno lesko, črni bezeg in navadni volčin, v zeliščni plasti pa je najbolj pogosta velecvetna mrtva kopriva. Sestoji so enodobni, a dvoslojni, v zgornjem sloju prevladuje smreka, v spodnjem pa listavci. Višje ležeči sestoji imajo razvojno stopnjo debeljaka, nižji sestoji pa predstavljajo panjevec, saj so bili v preteklosti tudi bolj izkoriščeni (GGN 2001–2010).

Alpski bukov gozd (*Anemone-Fagetum*) se nahaja na višini med 800 in 1100 m n. v., torej v območju planine Žaga in nad njo. Glavna drevesna vrsta je bukev, ki predstavlja več kot 60 % lesne zaloge, od listavcev so tu prisotni še gorski javor, veliki jesen ter ostali listavci (GGN 1981–1990), med njimi tudi mokovec in alpski nagnoj. Do 25 % lesne zaloge predstavljajo iglavci (GGN 2001–2010), prevladuje smreka, macesna je malo, oba pa sta dobre kakovosti (GGN 1981–1990) in se nahajata na robovih krčevin, v samem sestoji jih

je zanemarljivo malo. Grmovno plast sestavljajo planinski šipek, navadni volčin, alpsko kosteničevje, pesikovina. Za zeliščno plast pa so značilne trolistna veternica, ciklama in črni teloh (GGN 1981–1990). Sestoji so večinoma enodobni, vendar dvoslojni, spodnji sloj sestavljajo listavci, zgornji pa iglavci, drevesa se nahajajo večinoma posamezno ali v skupinah (GGN 1981–1990). V glavnem gre za razvojno stopnjo debeljaka ter le malo drogovnjaka (GGN 1981–1990). Večina teh sestojev je zaradi težke dostopnosti in spravila ostala neizkoriščena, zato ti sestoji veljajo za ene izmed bolj ohranjenih na tem območju.

Toploljubni bukov gozd (*Ostryo-Fagetum*) se nahaja na toplih, južnih, strmih, skalovitih legah v ozkem predelu stene. V drevesni plasti so bukvi primešani črni gaber, mali jesen, beli gaber in mokovec. V grmovni plasti dobimo predvsem rumeni dren in enovratni glog, v zeliščni plasti pa so prisotni beli šaš, črni teloh in spomladanska resa (GGN 2001–2010). Ta gozd se predvsem zaradi omejujočih dejavnikov v pedološki osnovi ni mogel bolje razviti, zato predstavlja grmičav gozd in obsega okoli 1 ha gozdnih površin.

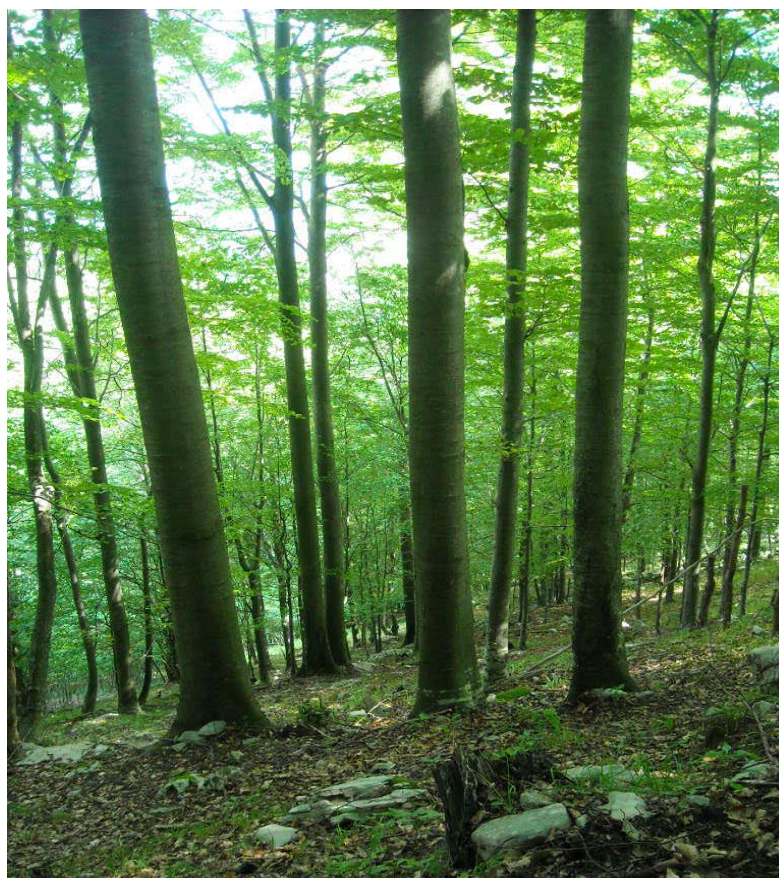

Slika 9: Grmičav gozd na predelu Stena

Strle A. Sprememba krajine na območju posestva Zastene od konca 18. stoletja do danes.
Dipl. delo. Ljubljana, Univ. v Ljubljani, BF, Oddelek za gozd. in obnovljive gozdne vire, 2010

Slika 10: Drogovnjak bukve z javorjem in jesenom

Slika 11: Debeljak

4.1.5.2 Funkcije gozdov

Celotno obravnavano območje spada pod funkcijo varovanja naravne in kulturne dediščine (GGN 2001–2010), saj se nahaja na območju Triglavskega narodnega parka. Še posebej velik poudarek ima ohranjanje planine Žaga, kljub temu, da je danes opuščena in namenjena zgolj paši živine. Območje zajema gozdove s posebnim namenom, od katerih imajo določeni predeli poudarjeno varovalno funkcijo, ponekod tudi na prvi stopnji poudarjenosti, in sicer predvsem tam, kjer gre za strma pobočja (GGN 2001–2010). Najbolj nazorni primer je linijski predel grmičavega gozda ob steni. Ob vodotokih je pomembna hidrološka funkcija (GGN 2001–2010), in sicer v okolici potoka Pščak in tamkajšnjih izvirih ter zaledjih pitne vode. Turistična in rekreacijska funkcija se pojavlja linijsko ob planinskih poteh in stezah (GGN 1991–2000), od teh sta zagotovo najbolj obiskani cesti Zatolmin–Polog in Zatolmin–Pretovč, ki vodita do nekaterih še živečih planin ter drugih turistično zanimivih točk. Zaradi krčevin, ki so prisotne na območju posestva Zastene, ima pomembno vlogo biotopska funkcija (GGN 1991–2000), predvsem zaradi možnosti prehranjevanja divjadi izven poletne sezone.

Čeprav gre v glavnem za zaprte gozdove, je lesnoproizvodna funkcija za samo kmetijo velikega pomena, izvzeti so gozdovi s poudarjeno varovalno funkcijo, ki pa tako ali tako v večini niso dostopni za izkoriščanje. Večji pomen imajo gozdovi spodnje tretjine kmetije, ki so bolj odprti z gozdnimi vlakami in zato lažje dostopni za izkoriščanje. Na območju planine pa gre za izkoriščanje gozdov zgolj za potrebe same planine (GGN 2001–2010).

4.2 DEMOGRAFSKE ZNAČILNOSTI

4.2.1 Zgodovina

4.2.1.1 Zgodovina gozdarstva na Tolminskem

Znano je, da je bila Tolminska naseljena že v 7. stoletju pred našim štetjem, o čemer pričajo arheološka najdbišča pri Mostu na Soči in Tolminu (pod gradom). Naseljenci so bili Iliri in Kelti ter Rimljani, ki so si tu zagotovili pomemben strateški kraj ob robu tedanje rimske države. Gozdovi so okrog prvotnih naselbin bili nedvomno izkrčeni, vendar ne v veliki meri. Pogoste vojne so za dlje časa prekinile širjenje kmetijskih površin, ki so se posledično spet zaraščale in spreminjale v gozdove. V prvotni gozdni vegetaciji so po vsej verjetnosti prevladovali listavci, kolikšna pa je bila primes iglavcev, ni mogoče reči (GGN 1971–1980).

V začetku srednjega veku so bili ti kraji redko naseljeni in so se preko celega srednjeveškega obdobja v višje ležečih predelih ohranili tudi gozdovi macesna in smreke (Rutar, 1882). V času od 11. do 12. stoletja so predvsem pastirji, ki so poleti pasli svoje živali, začeli intenzivneje graditi koče in obdelovati zemljo. Tovrstne krčitve s požigalništvom in pašo so povzročile občutno zmanjšanje gozdnih površin v nižjih predelih, proti koncu srednjega veka pa je na Tolminskem prihajalo celo do pomanjkanja drvi (GGN 1971–1980).

Na začetku novega veka je Tolminska postala del Habsburške monarhije (l. 1500). Eden prvih cesarjev, Ferdinand I., je po ugotovitvah velike gozdnosti tega območja za vrhovnega gozdarja postavil Hieronima di Zara. Njegova naloga je bila pregledati in popisati vse cesarske gozdove ter ugotoviti, katere gozdove bi se dalo koristiti za prodajo, predvsem v Benečijo. Mnoge občine zaradi obdavčenja niso naznanile gozdov v celoti, zato je popis cesarskih gozdov obsegal tudi vse te neprijavljene gozdove. Po cesarskem ukazu so se začele intenzivno graditi ceste v cesarske gospodarske gozdove ter urejati struge rek za plavljenje lesa. V tistem času so bile zgrajene tudi grablje za lovljenje lesa na

rekah, ene takih so se nahajale na koncu reke Tolminke, kjer so prav tako zgradili žago. Žal pa z gozdovi niso znali pravilno gospodariti. Sekali so vse, kar je bilo primerno, pa čeprav samo za drva, veliko lesa pa je zaradi segnitja v gozdu »koristila« narava (Rutar, 1882). Kljub prepovedi trebljenja in krčenja gozdov, ki jo je 1628. leta podala avstrijska vlada, so drevje izsekavali, ko je doseglo komaj debelino drvi. Tako se je gozd začel obnavljati le iz panja, dodatno pa so ga s pašo in steljarjenjem še izčrpali. Dokaj ohranjeni so ostali le gozdovi, ki niso bili primerni za pašo ali kmetijsko obdelovanje (GGN, 1971–1980).

Stvari so pripeljale tako daleč, da je dal leta 1732 cesar Karel VI. izdelati gozdni red, v katerem je uvedel celo smrtno kazen za sekanje vrhov dreves, za požigalništvo in pašo drobnice v gozdu. Tolminski grof se s prepovedjo izkoriščanja gozdov ni strinjal, zato je zahteval razmejitev grofovskih gozdov od cesarskih. Tako so nastali prvi načrti za tedanje cesarsko-kraljeve (danes državne) gozdove na Tolminskem. Izvajalsko podjetje za pridobivanje lesa v omenjenih gozdovih je postala zasebna družba Santo Businelli, ki pa je morala delovati po načelih upravljanja gozdnega urada (Rutar, 1882). V ta namen je Flameck izdelal načrt (Kozorog in Žigon, 1997), ki je predvideval tudi trajnostni sistem gospodarjenja.

Naslov načrta se glasi: »Cenitev lesa ali poseka, tudi geometrična razdelitev na oddelke ali letna sečišča v pokneženi grofiji Gorica in sicer v glavarstvu Tolmin in Bovec, izvršena v rezerviranih cesarsko-kraljevih (v nadaljevanju c.k.) državnih gozdovih – leto 1770«. Osnova za izdelavo tega načrta so bile izmere gozdov in izdelava karte iz leta 1736. Načrt povzema tudi postopek zavarovanja teh gozdov in že omenjeno zakupno pogodbo z izvajalsko družbo Santo Businelli. Podrobneje razlaga sestavo ureditvenega načrta na podlagi trajnostne gozdne proizvodnje za 120-letni etat in utemeljitev možnega poseka lesa. Vso podrobno obravnavo posameznih gozdov zajema osrednji del načrta, med njimi so tudi rezervirani c.k. gozdovi Tolminke, ki mejijo na posestvo Zastene. Pri vsakem je natančno opisana lega, razprostranjenost, meje, mejaši in domačini ter kakšno je poseganje v gozdove z njihove strani, kje se nahajajo planine in paša, kakšna so rastišča ter kje so neplodna zemljišča, za kakšno sestavo in kakovost tal gre ter posledično

obraslost zemljišč, deleži drevesne sestave, kakovost drevja in uporabnost lesa. Na koncu je podan predlog o možnem poseku za naslednjih 120 let (Kozorog in Žigon, 1997).

Leta 1771 je cesarica Marija Terezija izdala nov gozdni red, v katerem je podala nekaj ključnih zapovedi. Ene od teh so: drevje se mora sekati pri tleh, ne pa kakor prej na višini od 1 do 2 metrov; gozdne goličave se morajo znova zasaditi; govedo, koze in ovce se ne smejo pasti v gozdovih; za trtne kole se lahko sekajo samo veje, ne pa vrhovi dreves; mejniki morajo ostati v gozdovih; sečnja naj se izvaja samo pozimi, v pojemajoči luni; v gozdovih je prepovedana tako košnja kot tudi kurjenje ognja; vsaka družina mora na leto zasaditi vsaj 20 novih dreves. Predvsem za ureditev paše v gozdu je priporočila razdelitev skupnih pašnikov in gozdov, kar se je takrat marsikje dejansko izvedlo. Kljub vsem ukrepom, da bi določene gozdove uspeli ohraniti ter da bi se z gozdovi bolje ravnilo, pa to vladarjem Habsburške monarhije ni uspelo v takem obsegu, kot so si zamislili. Tako je marsikatero hribovje in gorovje, prej poraščeno z gozdovi, postalo popolnoma golo. Zaradi strmega terena pa je bil uničujoč učinek erozije še toliko večji in rodovitna zemlja je bila izpostavljena močnemu izpiranju v nižje predele. Ostala pa je gola matična kamnina. Tudi tam, kjer so se gozdovi ohranili, so zaradi panjevskega načina gospodarjenja predstavljali slabo osnovane gozdove. Zaradi prevelikega izkoriščanja gozdov pa je vedno bolj prihajalo do pomanjkanja drvi (Rutar, 1882).

V času prodora industrializacije, v šestdesetih letih 19. stoletja, je Avstrijo zajela agrarna kriza, ki je stanje opustošenih gozdov spremenila. Zaradi izseljevanja se je število prebivalstva na podeželju močno zmanjšalo, posledično se je zmanjšalo tudi število živine. Zaradi opuščanja paše se je pričel gozd širiti na račun pašnikov, senožeti, travnikov in celo njiv ter sadovnjakov. Semenska osnova za nastali gozd so postali stari panjevski gozdovi. Sicer pa se gospodarjenje z gozdovi ni mnogo spremenilo, še vedno so sekali na panj (GGN, 1971–1980).

Prva svetovna vojna je povzročila novo prelomnico tudi z vidika gozdov. Takrat se je veliko lesa porabilo pri gradnji barak v zaledju (Klavora, 1994) za namestitev tako vojakov kot živine ter za utrditev bojnih položajev na vojni liniji, veliko lesa pa se je

porabilo za kurjavo. Zaradi stalnega obstreljevanja tako na fronti kot v nekaterih predelih zaledja so postajali že dodobra izropani gozdovi vedno bolj opustošeni in so si kasneje le s težavo opomogli. Po koncu vojne in po Rapalski pogodbi, sprejeti leta 1920, je ta del ozemlja zaradi zmage antantnih sil pripadel našim zahodnim sosedom. V času italijanske okupacije je Italijanska gozdarska služba, po vzoru gospodarjenja drugod v Italiji, tudi tu pospeševala panjevski način gospodarjenja z gozdovi. Zaradi gospodarske krize leta 1930 se je v boju za preživetje sečnja v gozdovih še povečala. Neprestana sečnja na panj, tako v preteklosti kot v tem času, je dejansko spremenila obliko sestojev, saj je postalo drevje kratko, vejnato in krivo, primerno torej le za drva, mladje pa slabe kvalitete. Skoraj povsem so izginili tudi iglavci, rastoči na severnih legah v višjih nadmorskih višinah, kjer so sicer primerni pogoji za njihovo uspevanje (GGN, 1971–1980).

Slika 12: Barake v Pologu 1916 (Soška fronta 1915–1917, 2007)

Po osvoboditvi Primorske se je začelo stanje gozdov izboljševati. K izboljšanju stanja je zagotovo pripomoglo sicer na začetku slabo organizirano upravljanje gozdov različnih ustanov, a se je s sprejemom Zakona o gozdovih iz leta 1965, ki je med drugim prepovedal kozjerejo in pašo živine v gozdovih, vse to občutno popravilo. Danes Tolminska slovi kot gozdna krajina, vendar je kvalitetnih gozdov zaradi posledic preteklega gospodarjenja tukaj malo (Kozorog in Žigon, 1997), prevladujejo panjevski

Strle A. Sprememba krajine na območju posestva Zastene od konca 18. stoletja do danes.
Dipl. delo. Ljubljana, Univ. v Ljubljani, BF, Oddelek za gozd. in obnovljive gozdne vire, 2010

koši, primerni zgolj za drva. A postopno in z veliko mero vztrajnosti bi se dalo tovrstno stanje izboljšati.

Slika 13: Panjevski koš

4.2.1.2 Zgodovina gospodarjenja z gozdovi na območju posestva Zastene

Gospodarjenje z gozdovi na obravnavanem območju je bilo v preteklosti podobno kot drugod v tolminskih gozdovih. To nam kažejo predvsem sledi panjevskega načina gospodarjenja, ki so lepše vidne v nižjih predelih posestva. Z naselitvijo na to območje se je poleg sečnje gozdov za prodajo lesa (Rutar 1882) začelo tudi krčenje za pridobivanje obdelovalnih površin. Na začetku je bilo izkrčenih le malo gozdnih površin, predvsem so bile to površine v bližnji okolici stavbišč, v nadmorski višini med 450 in 550 m.

Kasneje, do leta 1826, so zaradi večjih potreb po kmetijskih površinah tako nad že očiščenim ozemljem kmetije, kot tudi pod njim, na nadmorski višini med 400 in 700 m, izsekali gozdove in jih spremenili večinoma v travnike, deloma njive. Posekan les so do stavbišča spravljali po drčah, ki so bile svoj čas obdane z lesom, danes pa so vidne le še gole trase. Les so uporabljali tako za lastne potrebe v gradnji in kurjavi (Mlekuž, 1993), kot za trženje predvsem, v Benečijo (Rutar, 1882).

Slika 14: Ostanki drče v gozdu zraven planine

V drugi polovici 19. stoletja je bilo na še višji nadmorski višini, med 700 in 1000 m, izkrčeno območje, in sicer za pašo živine, kjer je pozneje tudi nastala ena od tolminskih planin, danes sicer opuščena planina Žaga (Zastenarjeva planina). V obdobju zadnje krčitve je za spravilo lesa v nižje predele na današnjem ozemlju kmetije nastala še ena drča, katere ostanki so prav tako vidni še danes. Krčitve so se izvajale povsod tam, kjer so bila primerna območja za travnike, torej ne prestrma in območja manjše skalovitosti (Mlekuž, 1993). Drugod so se ohranile zaplate gozda, razprostirajoče v vseh nadmorskih višinah posestva.

Kljub ohranitvi določenih površin gozdov so bili ti najbolj na udaru med 1. svetovno vojno. Takrat so bili še dodatno izkrčeni zaradi gradnje oskrbovalnih poti na fronto ter povečanih potreb po gradbenem lesu in kurjavi (Klavora, 1994). Preostanki gozdov pa so bili, čeprav nenačrtno, vsakodnevna tarča obstreljevanja z granatami.

Takoj po 1. svetovni vojni pa vse do konca 60-tih let 20. stoletja se je ponovno začelo intenzivnejše obdelovati kmetijske površine. Gozdovi pa so si počasi opomogli in se zopet zgostili. To je bilo še zadnje obdobje ročnega obdelovanja, zato so bili obdelani tudi vsi strmejši travnati predeli (Gaberšček, 2009). Na prehodu iz ročnega na strojno obdelovanje so se začeli ti predeli počasi opuščati. Obdelovanje se je preselilo na bolj uravnana območja, nadomestitev potrebne senene krme za živino pa so si zagotovili tudi izven same doline. Edini predel v obravnavanem območju, ki se ga je čistilo še nekje do 90-tih let 20. stoletja, je bila planina Žaga (Zastenarjeva planina) (Zalašček, 2010). K temu so pripomogli tako déležniki, ki so na planini pasli svojo živino, saj je bilo obvezno oddelati predpisano število ur vsakoletnega čiščenja zaraščujočih se površin, kot tudi sama živina, ki je ohranjala mlado travnato rastje pašnih površin.

Slika 15: Hlevski prostori na planini Žaga

Sledilo je obdobje zaraščanja. Gospodar kmetije je zaradi manjšega števila živine in opuščanja ročnega obdelovanja začel svojo žival pasti na nižjih predelih pod planino, tako da so prej travniki sedaj pravzaprav postali pašniki. Na opuščeni planini se vsaj 10 let ni pasla živina, zato je predel najprej poraslo grmičevje in kmalu za tem mlad gozd. Zadnja leta se na omenjeni planini ponovno pase živina. Tako se je vsaj delno pripomoglo k ohranitvi travnatih površin same planine, čeprav v precej skromnejšem obsegu kot v preteklosti. Kljub znatnim krčitvam skozi zgodovino predstavljajo danes gozdovi na posestvu dobri dve tretjini površin. Nekateri predeli pa se zaraščajo in čeprav se jih poskuša v veliki meri očistiti, je to predvsem zaradi pomanjkanja delovne sile počasen proces.

Slika 16: Izgled očiščenih pašnikov iz pred nekaj let

4.2.2 Prebivalstvo

4.2.2.1 Prebivalstvo, njihov način življenja ter posledice za krajino na Tolminskem z nekaterimi detajli iz doline Tolminke

Naselja v hribovitih predelih Tolminske obstajajo vsaj že od srednjega veka, kar je dobro razvidno iz zapisov srednjeveških urbarjev (Kos, 1948–1954). Tam sta omenjeni tudi vasi Zatoimin in Čadrg, ki sta imeli velik pomen pri naseljevanju doline Tolminke. Bližine naselij so namreč v tistih časi zagotavljale ključno medsoseseško pomoč, ki je omogočala preživetje in bila hkrati vir naseljencev na nove lokacije. V tej alpski dolini se je naseljevanje po vsej verjetnosti začelo zaradi ugodnih vplivov sredozemske klime, velike vodnatosti območja in dokaj rodovitne zemeljske podlage. Prvi naj bi se, po podatkih iz srednjeveških urbarjev, v dolini naselil Pologar, ki se je najprej nahajal na uravnanim predelu doline na območju današnje še živeče planine Polog. Nekoliko kasneje je bil naseljen predel imenovan Javorca, kjer naj bi se svoj čas nahajale kar tri kmetije. Najmlajši naseljenci doline, ki so se naselili enkrat do začetka 18. stoletja, pa so prebivalci Zastene. Danes so edini še stalno živeči prebivalci v dolini.

Prebivalstvo ruralnih predelov so v srednjem in novem veku sestavljali kmetje, ki so glede na premoženje imeli različen status, od najpremožnejših gruntarjev do malih posestnikov, kot so rutarji, polovičarji, košani in osebivniki (Rutar, 1882). Ukvarjali pa so se tako s kmetijstvom kot z gozdarstvom. Od kmetijskih panog sta prevladovali poljedelstvo in živinoreja. V poljedelstvu so pridelovali različne vrste žit. Na manj rodovitnih predelih so v začetni fazi gojili oves, ko so se tla nekoliko izboljšala so ga zamenjala žlahtnejša žita, kot sta ječmen in pšenica. Kasneje so začeli na Tolminskem pridelovati tudi ajdo in po zgledu Frijulcev koruzo (tukaj imenovano »sirk«), zaradi poseb pa so začeli opuščati pridelavo lana. Po ukazu cesarice Marije Terezije, ki je imela za izboljšanje poljedelstva veliko zaslug, pa so začeli saditi tudi eno pomembnejših poljščin, krompir (Rutar, 1882).

Glavni živež in največji dohodek je ljudstvu dajala živinoreja. Od živine so poleg prašičev, govedi in drobnice redili še konje in osle, predvsem za pomoč pri delu, ukvarjali

Strle A. Sprememba krajine na območju posestva Zastene od konca 18. stoletja do danes.

Dipl. delo. Ljubljana, Univ. v Ljubljani, BF, Oddelek za gozd. in obnovljive gozdne vire, 2010

pa so se tudi s čebelarstvom. Na Tolminskem, ki je slovela kot dežela dobre paše, je močan razvoj pašništva pripeljal do oblikovanja planin in razvoja planšarstva, predvsem pridelave sira in masla. Te obrti naj bi se Tolminci naučili od Langobardov, ki so nekoč naseljevali ozemlje Italije (Rutar, 1882). Trženje živalskih proizvodov pa je obsegalo predvsem mesne in mlečne izdelke, najpomembnejša sta bila zagotovo sir in maslo ter volno.

Preglednica 2: Stalež živali na Tolminskem, ki ga je izdala statistična osrednja komisija na Dunaju za leto 1890 (povzeto po Rutar, 1892)

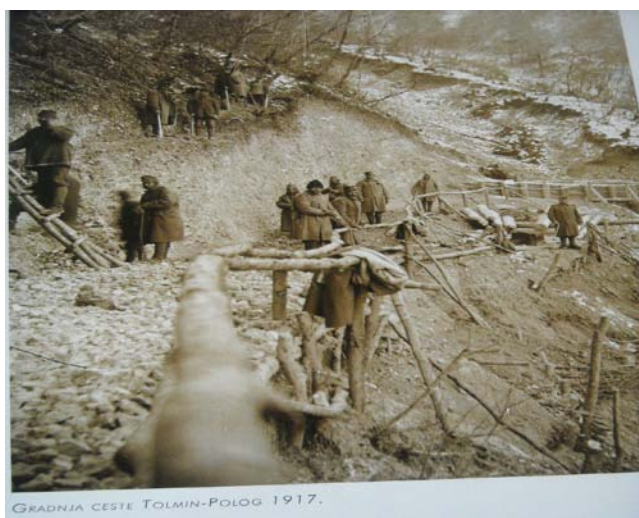
	KONJI					GOVEDO					
	žrebeta	kobile	žrebci	skopljenci	skupaj	teleta	blkci	junice	krave	voli	skupaj
TOLMINSKO OBMOČJE:											
Bovec	7	32	/	47	86	312	38	323	976	2	1651
Cerkno	6	35	1	21	63	740	420	682	2322	1070	5235
Tolmin	114	336	24	137	611	2234	354	2492	5960	675	11715
SKUPAJ	127	403	25	205	760	3286	812	3498	9258	1747	18601
VSE DEŽELE SKUPAJ ¹	520	2042	74	1751	4387	9843	1256	8146	30274	16520	66039
	MEZGI	OSLI	KOZE	OVCE				PRAŠIČI	PANJI		
				ovce	mladiči < 2 leti	ovni	skupaj				
TOLMINSKO OBMOČJE:											
Bovec	1	1	4416	7079	2768	183	10030	431	413		
Cerkno	4	7	267	2784	1123	565	4472	1131	874		
Tolmin	/	5	2401	6621	1974	242	8837	2046	1786		
SKUPAJ	5	13	7084	16484	5865	990	23339	3608	3073		
VSE DEŽELE SKUPAJ	59	435	7548	23674	6824	1597	32095	26806	8267		

Gozdarstvo je v začetni fazi v preteklosti predstavljalo izsekovanje drevja za pridobitev predvsem kmetijskih površin v obliki polj in travinj. Sami gozdovi pa so bili velikokrat namenjeni tudi paši, kar se je le počasi spremenilo po uvajanju gozdnih redov. Les je tako dolgo časa predstavljal surovino za kurjavo in gradnjo za predvsem domače potrebe, šele kasneje, zaradi velikih potreb po lesu na območju Benečije, pa tudi sredstvo za trženje. To

¹ Takrat je območje spadalo pod Gorico, ki je poleg Goriške zajemala še Gradiščansko, območje Krasa s centrom v Sezani in Tolminsko območje.

je povzročilo prekomerno izkoriščanje in napačno gospodarjenje, kar je tolminske gozdove močno osiromašilo. Razen nekaterih izjem so jih po večini spremenili v panjevske gozdove, določena področja pa so celo do golega iztrebili. Večji delež trgovanja z lesom je zajemala prodaja prostorninskega lesa in le nekaj hlodovine. Takšna možnost povečanja zaslužka je za tamkajšne ljudstvo mnogokrat predstavljala izhod iz stiske v smislu preživetja (Rutar, 1882).

Razen močnega izseljevanja prebivalstva v času industrializacije se način življenja na podeželju ni bistveno spremenil. Glavno panogo je predstavljala živinoreja, sledila pa sta poljedelstvo in gozdarstvo. Marsikaj pa se je spremenilo v času 1. svetovne vojne. Dolina Tolminke je predstavljala eno od zaledij avstro-ogrske vojske, zato so se predvsem ravninski predeli Pologa spremenili v vojaška naselja. V tistem času se je v veliki meri po zaslugi ing. Klemensa Melicherja takrat v vojaške namene (Huf-Melicher, 2007), danes pa za preskrbo prebivalcev in planin v dolini ter vedno bolj množičnim obiskom turistov, zgradila makadamska cesta Zatolmin–Polog, ki je še danes primerna tudi za motorna vozila. Po novozgrajeni cesti so okoliški prebivalci oskrbovali vojake z živežem, ki so ga pridelali doma, včasih pa so ga celo zamenjali za druge stvari, s katerimi je bila vojska bolj založena (Klavora, 1994). V tistem času je nastala še ena, danes prav tako pomembna cesta na tem območju in sicer cesta Zatolmin–Pretovč–Sleme, ki je v severnem zavetju Vodil in Mrzlega vrha vodila do frontne linije, potekajoče po omenjenih vrhovih.

Slika 17: Gradnja ceste Zatolmin–Polog 1917 (Soška fronta 1915–1917, 2007)

Ob tej cesti so vojaki avstro-ogrske vojne zgradili tudi vodno korito za preskrbo vojakov, ki je še danes dobro ohranjeno in uporabno. Da so se na tem območju odvijale ene hujših visokogorskih bitk, pričajo še mnogi relikti iz tistega časa, nekateri od teh pa veljajo danes za spomenike. Eden bolj prepoznavnih na tem območju je cerkev sv. Duha v Javorci. Cerkev je bila zgrajena na pobudo vojakov z velikim odobravanjem s strani častnikov in sicer v spomin vseh padlih vojakov avstro-ogrske vojske na tem območju, ki jih je v notranjosti cerkve poimensko zapisanih preko dva tisoč. V času vojne pa je služila tudi za verske obrede samih vojakov. Cerkev je razen betonskih temeljev in strehe v celoti lesena, zunanjo stran pa krasijo vsi grbi dežel tedanje avstro-ogrske vojske, katerih vojaki so se borili tudi na tem območju.

Slika 18: Cerkev sv. Duha, v ozadju Blekova domačija

Takoj po vojni so se stvari nekoliko umirile, kmalu za tem pa je Tolminsko znova zajelo mračno obdobje. Po porazu centralnih sil je namreč primorsko območje postalo del italijanskega ozemlja. Čeprav je bilo tukajšnje prebivalstvo vedno podjarmljeno drugim narodom, se jim je v času italijanske uprave godilo najslabše. Poleg nasilnega odnosa do prebivalstva se je začel proces poitalijčevanja ljudi. Uradni jezik je postala italijanščina brez izjeme, proces pa naj bi pospeševali celo z uvajanjem porok z Italijani. Kmečko prebivalstvo se je še vedno ukvarjalo s kmetijstvom in gozdarstvom, začelo pa se je tudi obdobje obnavljanja planin ter se oblikovale delavnice v obliki izboljšanja posameznih panog, npr. sirarstva (Fischione, 1998).

Pred 2. svetovno vojno so se zaradi še močnejših pritiskov okupatorjev začela ustanavljati komunistična gibanja, še prej gibanje TIGR². Kmečko prebivalstvo, ki je bilo tudi v času vojne le-temu naklonjeno bolj kot okupatorju, je zato večkrat pomagalo upornikom proti nacističnem režimu, tako pri zagotavljanju živeža, kot tudi skrivanju pred njimi. Kljub temu pa so se kmalu po 2. svetovni vojni v času nacionalizacije predvsem za kmeta začeli težki časi. Veliko ozemlja je bilo podržavljenega in predvsem v hribovitih predelih, kjer so pogoji za preživetje še bolj okrnjeni, je takšno ravnanje pripeljalo do propada mnogih kmetij.

Opuščanje obdelovalnih površin pa ni bila samo posledica nacionalizacije, temveč tudi pospešenega razvoja, predvsem strojnih tehnologij. Te naj bi sicer zagotavljale boljše, predvsem pa lažje obdelovanje brez potrebne delovne sile, vendar pa se vsaj v hribovitih predelih po večini ni izkazala za dobro alternativo. Bolj strmi kmetijski predeli so se namreč zaradi neprimerne terena za strojno obdelavo začeli opuščati in hitro jih je prerasel gozd. Obdelovanje pa se je preselilo le v uravnane predele. Edino upanje na tolminskem območju, ki je v kar veliki meri zagotovilo ohranitev kmetijskih površin tudi na strmejših predelih, je bila živinoreja. Ti predeli so namreč predvsem na območju planin zaradi vsakoletne paše ostali v večji meri obdelani.

V današnjem času se predvsem zaradi lažjega življenja in lažjega zaslužka v urbanih predelih veliko ljudi izseljuje s podeželja. Hribovske kmetije pa se praznijo predvsem zaradi nekonkurenčne cestne ter komunikacijske infrastrukture, ki je danes skoraj pogoj za uspešno obratovanje kmetije. Vse to je poleg neprimerne birokratske zakonodaje pripeljalo tudi do opuščanja marsikatero planine, saj se je stalež živine v zadnjih dvajsetih letih samo v dolini Tolminke zmanjšal na manj kot petino (Zalašček, 2010). Hribovske kmetije, kljub specializaciji v določeno panogo, samo s kmetovanjem danes niso konkurenčne drugim. Zato je v veliki meri pogoj, da ohranijo čim večjo mero samozadostnosti ta, da prihodke črpajo tudi iz drugih panog. Ena takih, ki je imela tudi v pretekli zgodovini velik vpliv, je zagotovo gozdarstvo. Tu bo potrebno marsikaj postoriti v smeri boljšega gospodarjenja z gozdom, kot je prevedba panjevcev v semenski gozd ter s

² Trst, Istra, Gorica, Reka.

tem zagotavljanje boljše semenske osnove drevesnih vrst za prihodnost. To bo posledično pripeljalo tudi do bolj vrednega, predvsem pa trajnostnega izkoriščanja gozdov. Nova alternativa, ki tudi lahko zagotovi obstoj tovrstnih kmetij, pa je zagotovo turizem.

Slika 19: Današnje stanje na pašnikih planine Žaga

Slika 20: Današnje stanje na pašnikih nad sedežem kmetije

4.2.2.2 Prebivalci kmetije pri Zastenarju in njihov način življenja ter posledice le-tega na obravnavano posestvo

Kmetija Zastena je na mapnih kartah prvič zarisana med letoma 1732–1736 v načrt deželnoknežjih gozdov na Goriškem in Gradiščanskem (Kozorog in Vuga, 1998) . Sprva je to bila majhna kmetija, ki pa se je zaradi težkih orografskih razmer morala povečevati, če si je hotela zagotoviti obstanek. Razvoj kmetije je bil dokaj uspešen, saj so poleg povečevanja kmetijskih zemljišč, travinj in njiv na takratnem posestvu povečevali tudi število gospodarskih objektov in poti, kar je razvidno na franciscejskem katastru iz leta 1822.

V času industrializacije je tudi Zastenarje zajel val preseljevanja. Posledica tega je, da se priimek Zalašček še danes nahaja tudi na Štajerskem in Dolenjskem, njihovi potomci pa imajo stike s svojimi sorodniki iz teh krajev (Gaberšček, 2007). Kljub temu je kmetija v času množičnega preseljevanja in agrarne krize ostala naseljena. Še več, dobro gospodarjenje na kmetiji je pripeljalo do tega, da je svoj vrhunec v razvoju dosegla konec 19. oziroma v začetku 20. stoletja. Takrat je imelo posestvo največji obseg, poleg dobrih 40 ha ozemlja v okolici sedeža kmetije, nekaterih predvsem gozdnih parcel na pobočju Vodil in Mrzlega ter še parcele v okolici Tolmina, so leta 1895 Zastenarji od prebivalcev vasi Dolje in Gabrje odkupili po letu 1822 izsekano območje današnje planine Žaga (Gaberšček, 2010).

Povečevanje posestva so si torej zagotovili tako z že omenjenimi nakupi kot tudi z zamenjavo za druge dobrine oziroma usluge. Prihajalo pa je tudi do zmanjševanja posestva, predvsem zaradi dajanja dote. Te pogodbe so se sklepale tako pisno kot ustno, zato je marsikdaj prihajalo do kasnejših nesoglasij (Zalašček, 2008). Da je šlo takrat za eno večjih kmetij na Tolminskem, nam nazorno nakazuje sam obseg posestva ter še dodatno povečevanje gospodarskih objektov in poti, ki so kasneje na letalskem posnetku iz leta 1956 še vidni. Da je šlo za ugleden družbeni status, pa je moč razbrati iz tega, da je imela kmetija poleg čisto svoje planine, ki je bila običajno last celotne vasi, tudi svoj mlin v potoku Pščak, marsikdo pa je prišel na kmetijo za hlapca oziroma deklo ali za pastirja na planino. Po različnih ustnih virih so kot simbol takrat premožnih ljudi že redili konje in jih

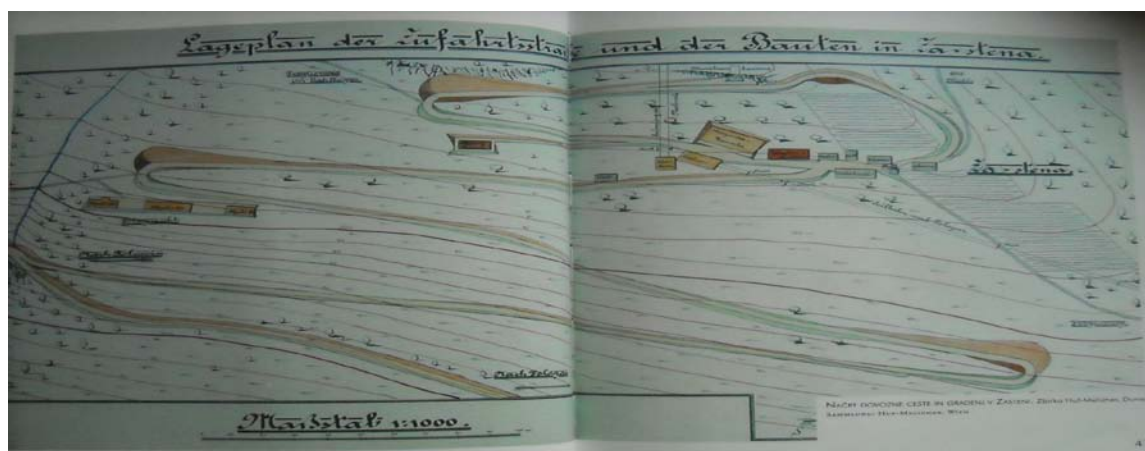
Strle A. Sprememba krajine na območju posestva Zastene od konca 18. stoletja do danes.
Dipl. delo. Ljubljana, Univ. v Ljubljani, BF, Oddelek za gozd. in obnovljive gozdne vire, 2010

vprežene tudi uporabljali kot prevozno sredstvo (Zalašček, 2009), ki je bilo v tistih časih redko, saj so ljudje po večini potovali peš.

Slika 21: Ostanki mlina v potoku Pščak

Kmetija je imela pomembno vlogo v času 1. svetovne vojne. Poleg poti na posestvu, ki so jih vojaki uporabljali za dostop na fronto ter živeža, ki so ga uspeli pridelati domačini tudi za potrebe vojske, se je na ozemlju sedeža kmetije nahajalo še vojaško sodišče za dezertarje avstro-ogrske vojske (Klavora, 1994). Zaradi primerne pozicije kmetije pa se je prav tu načrtovala tudi večja gradnja vojaških objektov, tako za potrebe vojakov kot tudi častnikov, načrt pa je zajemal celo gradnjo žičnice, kot povezavo s fronto na Vodil vrh, vendar se je vojna prej končala in tako so ostali zgolj načrti (Huf-Melicher, 2007).

Slika 22: Načrti za gradnjo v Zasteni (Huf-Melicher, 2007)

V 2. svetovni vojni kmetija ni predstavljala take strateške točke, saj je bil način bojevanja popolnoma drugačen kot v vojni poprej. Zato so se za kmetijo začeli slabši časi. Bila je na udaru, saj so se h kmetiji zatekali tako partizani kot Nemci. Prav sodelovanje s partizani pa naj bi bil tudi povod, da so Nemci požgali nekatere gospodarske in stanovanjske objekte v Zasteni, domačine pa odgnali. Z vrnitvijo v upanju, da bi iz hleva rešila vsaj živino, je bila žrtev nemških vojakov tudi Ana Zalašček, ki so jo pahnili v ognjene zublje. Leta 1949 so bili objekti ponovno obnovljeni in dograjeni, dela so povečini opravljali vojni ujetniki, veliko pomoč pri preživetju pa so jim zagotovili tudi sovaščani (Gaberšček, 2010). Les za gradnjo in kasneje tudi notranjo opremo so pridobili na posestvu kmetije, za kar so uporabili smrekov in macesnov les, deloma listavce, npr. češnjo (Zalašček, 2008). V času 2. svetovne vojne je smiselno omeniti še partizansko bolnico, ki se je nahajala pod neprehodno Steno na obrobem območju kmetije.

Po vojni so večino posestva zasegli z nacionalizacijo, tako da je domačija ostala brez celotnega območja planine in posestva nad planino ter še nekaterih drugih, predvsem gozdnih parcel v dolini. Preostalo območje so še vedno obdelovali ročno vse do sredine 60. let 20. stoletja (Gaberšček, 2009), s tem so bili pokošeni tudi najstrmejši travniki, obdelana pa vsa območja primerna za njive. Kljub poljedelstvu, kjer je imela pridelava žita glavno vlogo, je še vedno glavno panogo predstavljala živinoreja. Svojo živino so v času pašne sezone še vedno pasli na takrat nacionalizirani planini Žaga. Vendar o samem delovanju planine kot nekdanji lastniki niso imeli več glavne besede, temveč so se dogovarjali skupaj z ostalimi déležniki živine. Vsaj takrat, če ne že prej, so za razmejevanje pašnikov s čredinkami uporabljali nagojevo kolje, ki je zelo odporno na zunanje vplive in ostane nedotrajano tudi po več desetletij. Nagnoj je kar pogosta drevesna vrsta na tem območju in se ga v te namene uporablja še danes.

Slika 23: Pašniki planine Žaga, kjer je pogosta drevesna vrsta nagnoj, uporaben za pašniško kolje.

Hiter razvoj strojne tehnologije je v marsičem spremenil delo na kmetiji tudi pri Zastenarju. Z opuščanjem ročnega obdelovanja so preostale najvišje ležeče predele namenili paši. Pridelavo travinj pa so si zagotovili tako na manj strmih, nižje ležečih travnatih predelih, kot tudi izven same doline. Poljedelske površine so se počasi zmanjšale in se omejile le na ravninska območja omenjene panoge. Še naprej so opravljali čiščenje kmetijskih površin zoper zaraščanja, le da jim je bila pri delu v veliko pomoč motorna žaga.

Leta 1974 so se zaradi zaposlitve tedanjega gospodarja kmetije preselili v Tolmin. Posestvo predvsem za potrebe paše pa so za obdobje dali 10 let v najem prebivalcem iz Žabč. Sam stanovanjski objekt je v tem času ostal prazen in načel ga je zob časa. Leta 1985 je po tehtnem premisleku najstarejši od sinov, sedanji gospodar kmetije, pustil zaposlitev v Tolminu in se začel ukvarjati s kmetijstvom na tej domačiji. Ponovno je začel rediti živino ter se priučil sirarskih spretnosti, vendar pa se je bil primoran zaradi neustreznih bivanskih pogojev vsakodnevno vračati v Tolmin. Ko je hišo leta 2004 zasilno uredil, velik pomen je imela tudi pridobitev električne energije, se je vanjo stalno preselil (Zalašček, 2010). V veliko pomoč pri delu mu je vseskozi bil njegov sin, ki se je leta 2008 s svojo mlado družino pravtako uradno preselil na kmetijo. V današnjem času se po

zaslugi naseljenih objekti kmetijskega gospodarstva vztrajno obnavljajo, intenzivneje se obdelujejo njive in travniki, vse večji napredek pa je viden tudi pri čiščenju zaraščujočih površin. Kmetijstvo sicer za kmetijo predstavlja glavni vir dohodka, vedno večji delež skupnega dohodka pa se vsakoletno zagotavlja tudi iz gozdarskih dejavnosti. V največji meri gre za pridobivanje in prodajo prostorninskega lesa in hlodovine iz gozda.

Slika 24: Sedež kmetije pri Zastenarju

Sedaj zajema obseg posestva vezano direktno na gospodarja kmetije, površino iz časov nacionalizacije, to je okoli 40 ha. V postopku denacionalizacije je bila sicer velika večina ozemlja vrnjenega, vendar se je le-to zaradi statusa nezaščitene kmetije delilo na vse potomce najstarejše takrat živeče generacije, ki jih je bilo kar pet. Vzroki za ozemlja, ki niso bila vrnjena, pa tičijo predvsem v že omenjeni problematiki ustnih pogodb, ki predvsem zaradi več neživečih pogodbenikov niso bila ponovno dokazljiva. Ta ozemlja so danes v večini podržavljena. Čeprav imajo obravnavane parcele bodisi več lastnikov bodisi so danes podržavljena, sem v nalogi zajela celotno strnjeno območje, s katerim so kdajkoli upravljali stanovalci kmetije pri Zastenarju, ta pa zajema velikost 123,92 ha.

5 REZULTATI

V času naselitve je območje kmetije pri Zastenarju prekrival gozd. V začetni fazi so drevje izsekali le na mestu, kjer so si postavili prvi stanovanjski objekt – hišo, ki je bila po vsej verjetnosti lesena, kot večina takratnih na novo postavljenih hiš na Tolminskem (Rutar, 1882). V nadaljnjih nekaj letih pa so začeli trebiti gozd tudi v bližnji okolici v glavnem za pridobitev travnatih površin za živino ter za kakšen skromen vrtiček za lastne potrebe. Treba je poudariti, da ozemlje, ki so si ga na začetku tako ali drugače priborili, zagotovo ni bilo tako veliko, kot je postalo kasneje.

5.1 RABA TAL NA OBMOČJU POSESTVA ZASTENE V LETIH 1763–1787 (1804)

Prvotni kartirani material, ki obstaja in že dovolj nazorno nakazuje razmere tega območja glede rabe tal, sem dobila na kartah Slovenija na vojaškem zemljevidu iz leta 1763–1787 (1804). Glede na velikost izkrčene površine, ki je prikazana na omenjenem zemljevidu, je situacija časovno precej blizu prvotne situacije ob naselitvi na to ozemlje.

Slika 25: Karta rabe tal na območju posestva Zastene v letih 1763–1787 (1804)

Površina, ki jo zajema potok Pščak z obrežnim pasom, je v vseh obravnavanih časovnih obdobjih enaka in zavzema 1,10 ha. Sprememba struge, ki jo je potok enkrat zarezal, ni bila več mogoča, saj je skalno obrežje le redkokje prekinjeno in zato vodi ne omogoča

prestopanja bregov. Preostala raba tal v tem času pa predpostavlja 616 m² stavbišča. Tu so poleg objektov zajeta tudi dvorišča. Kolikšno je bilo takrat dejansko število objektov, ni znano, ta podatek je tudi iz zemljevida težko razbrati. Ceste oziroma bolj rečeno poti, saj cest v današnjem pomenu besede na tem območju takrat zagotovo še niso uprabljali, so na tem ozemlju pokrivalo 0,58 ha. Prav tu pa je potrebno poudariti, da je tako površino stavbišča kot tudi poti glede na tovrsten zemljevid, kot je ta iz leta 1763–1787 (1804), zelo težko določati in je napaka lahko precejšnja. Tako da je bolj pomembno, kje dejansko so se stavbišča oz. poti nahajale in ne toliko, kolikšno površino so zavzemala. Zemljevid tudi ne predpostavlja njivskih površin, čeprav so skoraj zagotovo v manjši meri obstajala, tako da so edine prikazane obdelovalne površine travniki. Ti zajemajo slabih 2,60 ha. Tu gre po vsej verjetnosti za košene travnike in ne pašnike, ali pa so se ti nahajali le na manjših površinah ob hlevu. Praksa je v preteklosti namreč marsikje bila takšna, da se je tudi v času pašne sezone živini v hlev nosilo pokošeno svežo travo, namesto da bi živino spustili iz hleva. Če pa so jo že spustili, so jo spustili le na območja, ki z vidika pridelave travinj niso bila tako pomembna in zato so to bile velikokrat tudi gozdne površine. Šele z ustanovitvijo planin na območjih, kjer jih pred tem še ni bilo, se je ta »politika« spremenila in živina se je začela pasti.

5.2 RABA TAL NA OBMOČJU POSESTVA ZASTENE V LETU 1822

Preglednica 3: Primerjava rabe tal (v ha) leta 1763–1787 (1804) in leta 1822 na posestvu Zastene

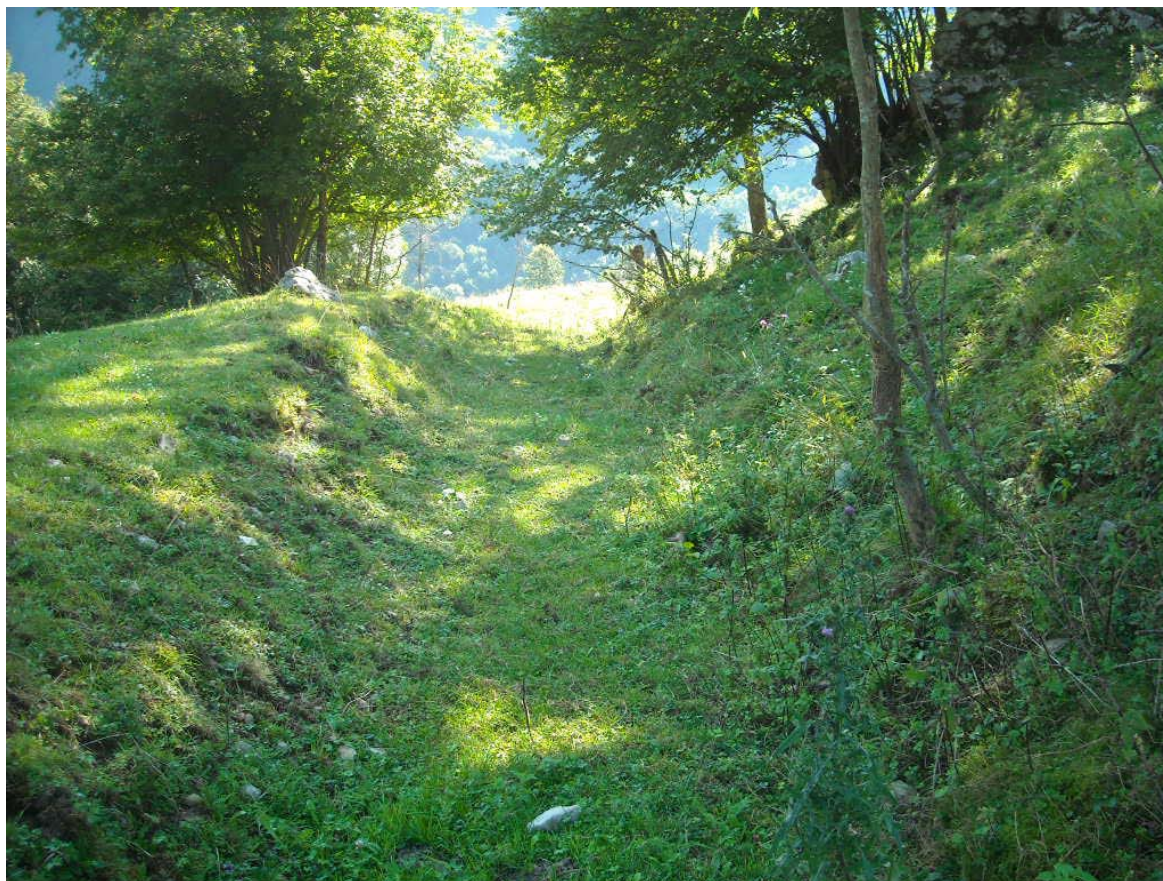
1763 \ 1822	GOZD	TRAVNIK	CESTE / POTI	VODOTOK	STAV. & DVOR.	SKUPAJ 1822
GOZD	106,97	0,03	0,03	0,00	0,00	107,03
TRAVNIK	11,15	2,11	0,00	0,00	0,00	13,26
NJIVE	1,14	0,45	0,00	0,00	0,00	1,59
CESTE / POTI	0,31	0,00	0,56	0,00	0,00	0,87
VODOTOK	0,00	0,00	0,00	1,10	0,00	1,10
STAV. & DVOR.	0,01	0,00	0,00	0,00	0,06	0,07
SKUPAJ 1763	119,58	2,60	0,58	1,10	0,06	123,92

Slika 26: Karta raba tal na območju posestva Zastene v letu 1822

Površina vodotoka Pščak obsega enako kot pri prvi obdelavi v 18. st. 1,10 ha. Ostale rabe pa so se vsaj nekoliko spremenile. Stavbišče vključno z dvorišči zavzema 730 m², in sicer se štirje objekti nahajajo na prvotni zazidalni površini, peti objekt pa je na višje ležečem predelu, ki je bil po letu 1787 (1804) na novo izkrčen in je po vsej verjetnosti predstavljal senik. Stavbišče se je povečalo predvsem na račun gozda (99 m²), delno travnika (15 m²). Ceste oz. poti zavzemajo 0,87 ha površine, sem je prišteta tudi drča, nastala v času izsekavanja gozda za pridobitev zgornjih travnikov, ki je na sliki 25 lepo vidna. Te

površine so se povečale izključno na račun novo izkrčenih gozdnih površin. Na območju obdelovalnih površin so že razločno označene njive. Le-te zavzemajo 1,59 ha in so se povečale predvsem na račun gozda (1,14 ha) in slabih 30 % na račun travnikov (0,45 ha). Poljedelske površine se nahajajo na uravnanih oz. predelih blažjih strmin. Na teh območjih se je v veliki meri zemeljska gruda uspela ohraniti in ni bila podvržena tako velikemu izpiranju, kot bi bila na strmejših predelih. Znano pa je, da so pri tovrstnem pobočnem obdelovanju prst večkrat na roke prenašali na vrh njive, da bi z leti erozija ne imela večjih posledic. V največji meri so se povečale travnate površine in so tako v tem času obsegale dobrih 13,26 ha. Povečale so se izključno na račun izkrčenih gozdnih površin (11,15 ha), v veliki meri pa so bile namenjene povečani potrebi po košnji.

Slika 27: Ostanke drčje narejene pred letom 1822

5.3 RABA TAL NA OBMOČJU POSESTVA ZASTENE V LETU 1956

Preglednica 4: Primerjava rabe tal (v ha) leta 1822 in leta 1956 na posestvu Zastene

1822 \ 1956	GOZD	TRAVNIK	NJIVE	CESTE / POTI	VODOTOK	STAV. & DVOR.	SKUPAJ 1956
GOZD	51,64	3,04	0,09	0,03	0,00	0,00	54,80
TRAVNIK	54,41	9,85	1,02	0,02	0,00	0,00	65,29
NJIVE	0,05	0,21	0,38	0,00	0,00	0,00	0,64
CESTE/POTI	0,87	0,14	0,10	0,82	0,00	0,00	1,93
VODOTOK	0,00	0,00	0,00	0,00	1,10	0,00	1,10
STAV. & DVOR.	0,06	0,02	0,01	0,00	0,00	0,07	0,16
SKUPAJ 1822	107,03	13,26	1,59	0,87	1,10	0,07	123,92

Slika 28: Karta rabe tal na območju posestva Zastene v letu 1956

Slika rabe tal se je v dobrih 130 letih od leta 1822 močno spremenila predvsem zaradi naslednjih razlogov. Posestvo je po letu 1822 doživelo velike spremembe. Do leta 1895 se je izkrčilo večje območje za potrebe planine Žaga, ki je bila tega leta s strani takratnega gospodarja Zastene tudi odkupljena od prebivalcev iz vasi Dolje in Gabrje, ki so jo imeli do takrat v lasti. Dvajset let za tem je sledilo še obdobje 1. svetovne vojne. Vojna fronta je potekala ne daleč od samega ozemlja in zato so bili gozdovi izkoriščeni za pridobivanje lesa kot tudi uničeni zaradi obstreljevanja. V tem času sta bili na ozemlju kmetije zgrajeni

tudi dve makadamski cesti, namenjeni predvsem kot oskrbovalni cesti za potrebe vojske. Del ceste Zatolmin–Polog se nahaja na vzhodni strani posestva in preseka le manjši, predvsem gozdnati del samega ozemlja. Del druge, ki vodi iz Zatolmina do planine Pretovč in še naprej na planino Sleme, pa poteka na jugozahodnem delu posestva. Prav na tem delu poti še danes stoji korito za vodo, narejeno za potrebe avstro-ogrske vojske. Obe cesti imata za današnje čase veliko uporabno vrednost tako s strani domačinov, predvsem za dostop do planin in lovskih koč, kot tudi za vedno bolj množične turistične in pohodniške obiskovalce teh krajev. V času 2. svetovne vojne večjih sprememb glede rabe tal ni bilo, so pa Nemci požgali večino objektov osnovnega dela kmetije, vključno s stanovanjsko hišo, ki so bili po koncu vojne obnovljeni, nekateri delno razširjeni.

Poleg potoka, ki zavzema enako površino skozi vsa obravnavana obdobja, to je 1,10 ha, je stagnirala tudi površina njiv. Večinoma so bile njivske površine spremenjene nazaj v travnike (0,85 ha), nekaj malega jih je prerasel gozd oz. so postale območje za izgradnjo novih poti. Iz primerjave slik rabe tal sledečih si dveh obdobj je mogoče razbrati, da se ohranjenih 0,65 ha njiv nahaja na enakih lokacijah kot njive iz prejšnjega obravnavanega obdobja. Za skoraj polovico se je zmanjšala tudi površina gozda, ki v letu 1956 obsega še 54,80 ha. Zmanjšanje je nastalo predvsem na račun pridobivanja travnatih površin. Ostale rabe tal pa so se povečale. Stavbišča in dvorišča so po novem zavzemala dobrih 0,16 ha. Večinoma so se povečala na račun gozda (0,06 ha), kar gre pripisati predvsem novo nastalim objektom na območju planine Žaga. Tri novo zgrajene objekte – senike je moč opaziti tudi na nižje ležečih travnikih, ki so se na račun travniških površin tudi spremenili v omenjeno rabo tal. Opazna sta še dva nova objekta v bližini samega sedeža kmetije, ki sta nastala na območju tako travnika kot njiv. Za več kot polovico se je povečala tudi površina cest in poti. Poleg že omenjenih delov makadamskih cest, Zatolmin–Polog, Zatolmin–Pretovč, zgrajenih v obdobju 1. svetovne vojne, je tu še dovozna pot do sedeža kmetije iz ceste Zatolmin–Polog in pot, ki pelje od kmetije na zgornje travnike in naprej na območje planine Žaga. Obe cesti sta nastali v večji meri na območju gozdnih tal, dovozna pot na kmetijo je bila speljana na zemljišču prej travniške in njivske rabe, pot do planine pa je v prvem delu nastala na območju travnika, njen drugi del pa na območju gozda. Najbolj opazno se je povečala površina travnatih predelov, in sicer je v letu 1956

zavzemala več kot polovico celotnega obravnavanega območja, kar je 65,29 ha. Povečano območje travnikov, kamor prištevam tudi pašnike, je posledica izkrčenih gozdov za potrebe nastale planine Žaga ter delno uničenja gozdov v 1. svetovni vojni. Nekaj malega travniških površin pa je nastalo na že prej omenjenih opuščenih njivskih površinah. Potrebno pa je poudariti, da je iz letalskih posnetkov iz tega leta, predvsem na pašnih površinah planine marsikje opazno nizko grmičevje, ki ga v obdobju obratovanja planine ne moremo smatrati za zaraščajoče površine. Pašniki so bili namreč tudi pod samim grmičevjem zatravljeni, kar je živina v času paše na planini dejansko koristila za svoje prehranjevalne potrebe. Je pa nedvomno prav to grmičevje kasneje pripomoglo k hitrejšemu zaraščanju travnatih in pašnih površin.

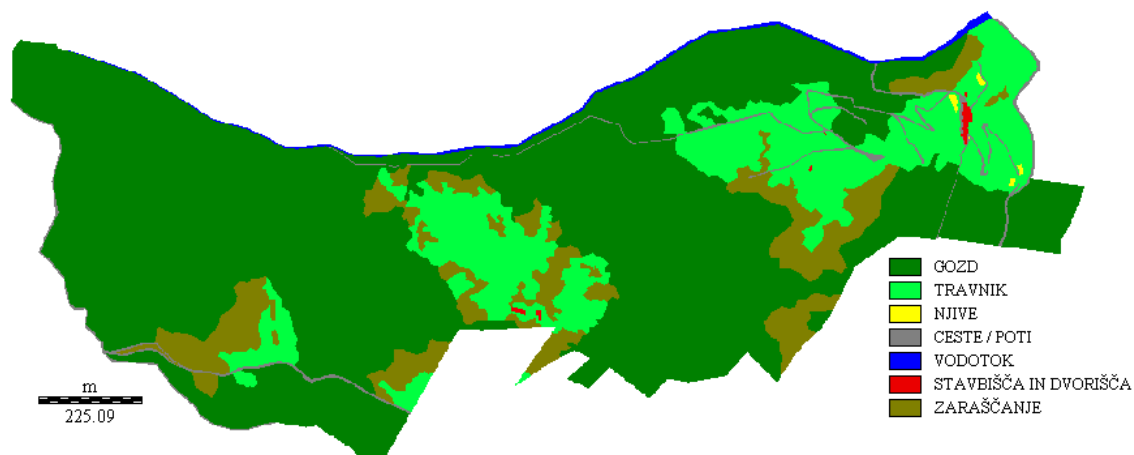
Slika 29: Gospodarski objekti na planini Žaga

5.4 RABA TAL NA OBMOČJU POSESTVA ZASTENE V LETU 2006

Preglednica 5: Primerjava rabe tal (v ha) leta 1956 in leta 2006 na posestvu Zastene

2006 1956	GOZD	TRAVNIK	NJIVE	CESTE / POTI	VODOTOK	STAV. & DVOR.	SKUPAJ 2006
GOZD	51,71	33,70	0,00	0,21	0,00	0,00	85,62
TRAVNIK	0,55	20,55	0,52	0,16	0,00	0,04	21,81
NJIVE	0,00	0,00	0,11	0,00	0,00	0,00	0,12
CESTE / POTI	0,26	0,61	0,01	1,45	0,00	0,00	2,33
VODOTOK	0,00	0,00	0,00	0,00	1,10	0,00	1,10
STAV. & DVOR.	0,00	0,07	0,00	0,01	0,00	0,12	0,19
ZARAŠČANJE	2,29	10,36	0,00	0,10	0,00	0,01	12,76
SKUPAJ 1956	54,80	65,29	0,64	1,93	1,10	0,17	123,92

Podlago za digitalizacijo rabe tal za leto 2006 sem dobila na ortofoto posnetkih iz tega leta. Glede na situacijo iz leta 1956 so opazne velike spremembe predvsem v smeri povečevanja gozdnih površin. Razlogi za to so predvsem prenehanje obratovanja planine in preusmeritev iz ročnega na strojno obdelovanje kmetijskih površin.

Slika 30: Karta rabe tal na območju posestva Zastene v letu 2006

Obseg potoka ostaja enak kot v vseh predhodnih odraevanih obdobjih, to je 1,10 ha. Površina stavbišča in dvorišča se je skupno povečala in znaša sedaj 0,19 ha. Porast te rabe

je večja v sami okolici sedeža kmetije, medtem ko se je marsikateri objekt na zgornjih travnikih, ki je služil kot senik, bodisi podrl in so vidni samo še ostanki zidov bodisi bil odstranjen zaradi različnih razlogov. Propadel je tudi eden od objektov na planini Žaga. Že iz same slike rabe tal je opazna večja odprtost površin s cestami v nižjih predelih posestva. Nove, predvsem zemeljske ceste so nastale tako v gozdu oziroma zaraščujočih se površinah kot tudi travnikih. Skupna površina cest in poti sedaj znaša 2,33 ha. Povečanje te rabe pa gre predvsem na račun potrebe po dostopnosti ozemlja za strojno obdelovanje tako kmetijskih kot tudi izkoriščanja gozdnih površin. Posledica strojne obdelave kmetijskih površin je zagotovo tudi zmanjšanje njivskih površin. Čeprav se nahajajo na območju nekdanjih tovrstnih površin, se je njihov obseg močno zmanjšal in zajema le še 0,12 ha. Obdelovanje njiv je sicer v večji meri ročno, vendar se za samo oranje uporablja traktorska moč, ki je mogoča le na ravninskih predelih. Kot sem že uvodoma navedla, se je občutno zmanjšal delež travnatih površin, od tega predvsem pašnikov na opuščeni planini, tako da travinje zajemajo le še približno tretjino rabe iz leta 1956, to je 21,81 ha. Te površine je prerasel gozd, ki se je v višjih predelih razširjal iz nizkega grmičevja na pašnikih oz. iz že obstoječega gozda v bolj oddaljenih predelih planine, ki so jih pasli le nekajkrat na sezono in so bili zato za zaraščanje boljše predvsem pa hitreje dovzetni. K zmanjšanju deleža travnatih površin pa pripomorejo tudi površine, ki jim sicer še ne moremo pripisati statusa gozda, so pa že v procesu zaraščanja. Tovrstne površine predstavljajo v obravnavanem letu 12,76 ha. Potrebno je tudi poudariti, da so nižji predeli prej košenih travnikov, predvsem zaradi pomanjkanja delovne sile ter posledično prehoda na strojno obdelavo kmetijskih površin, postali večinoma pašniki. Senena krma pa je pridelana predvsem na parcelah izven same doline, na območju Zatoľmina, Dolj, Gabrij in Tolmina. Ponovno je torej najbolj narasla površina gozda, ki v obravnavanem letu predstavlja 85,62 ha.

Slika 31: Leska, prva v procesu zaraščanja

5.5 SPREMEMBA RABE TAL NA OBMOČJU POSESTVA ZASTENE OD 2006 DO 2010

Čeprav je le nekaj let od zadnjega dostopnega ortofoto posnetka, pa so spremembe rabe tal na terenskem ogledu posestva že opazne. Spremembe se nanašajo predvsem na območje pod planino Žaga, katere lastništvo je dejansko vezano na trenutnega gospodarja kmetije. Tu gre predvsem za čiščenje zaraščajočih se pašnih površin in ne toliko za sam poseg v gozdni prostor. Drevesne in grmovne vrste, ki so predmet čiščenja, so predvsem navadna leska in veliki jesen, ki na tem območju najhitreje pridobi potrebne rastne pogoje, pogosta pa sta tudi lipa in gorski javor. Pri tovrstnem čiščenju se vedno pusti določeno število kvalitetnih osamelih dreves, po navadi so to jesen, lipa ali javor, ki so kasneje, ko pridobijo lastnosti za uvrstitev v kvalitetnejši cenovni razred, tudi požagani. Gre za sečnjo v avgustu, zato je drevje še olistano, kar za prehranjevanje rado izkoristi živina.

Slika 32: Sečnja zaraščenih pašnikov v avgustu

Tudi na območju travnatih površin so opazne spremembe. Predel nad sedežem kmetije se zaradi nižjega in enakomernega naklona, neskalovitosti ter odstranitve kamnitega materiala ponovno uporablja za košnjo ter s tem pridobitev živalske krme za zimo. Tovrstne spremembe iz pašnih v travniške površine pa prebivalci kmetije načrtujejo tudi za nekatere druge predele obravnavanega območja, ki so predvsem glede reliefnih lastnosti dovolj primerne.

Slika 33: Travniški predel, ki služi za pridobivanje krme za zimo

Na predelu sedeža kmetije se nahaja tudi nov kmetijski objekt, ki pa zaradi izgradnje na območju dvorišča dejanske rabe tal ne spremeni. V bodoče pa bo predvsem v gozdnem prostoru načrtovana tudi kakšna nova vlaka, ki bo pripomogla k izboljšanju sedanjih spravilih razmer.

6 RAZPRAVA

Ob naselitvi na predel Zastene je bilo v začetni fazi izkrčenih le malo gozdnih površin, predvsem so bile te izkrčene v neposredni bližini stavbišč. Za samo preživetje prebivalcev Zastene, ki so bili od najbližjega naselja Zatolmin v normalnih razmerah oddaljeni uro hoda po ozki, slabo utrjeni poti, hkrati pa so jim težke naravne razmere na začetku dopuščale le boj za preživetje, je bilo neizbežno povečevanje kmetijskih površin. Povečevanje kmetijskih površin pa ni pripomoglo samo k povečevanju pridelka v obliki hrane tako rastlinskega kot živalskega izvora, temveč tudi v obliki prodaje lesa, po katerem so imeli predvsem v Italiji velike appetite, kar lahko razberemo tudi iz Rutarjeve knjige Zgodovina Tolminskega. S prodajo so si lahko zagotovili tudi druga sredstva, ki jih v dolini bodisi ni bilo na voljo bodisi jih je primanjkovalo. S tem se je obstoj za preživetje prevesil v razvoj kmetije. Da je dejansko šlo za razvoj kmetije, nam ne pokaže le povečevanje izkrčenih površin, temveč tudi vedno večje število gradbenih objektov na celotnem posestvu in razvoj cestne infrastrukture posestva. Ti podatki so lepo razvidni iz primerjav rastrskih kart iz različnih sledečih si obdobj, ki so predstavljene v nalogi.

Uspešen razvoj kmetije ni omogočal samo gospodarjenja z obstoječim ozemljem, temveč tudi razširitev posestva z nakupi ozemlja od drugih. Največja naložba je bila zagotovo nakup izkrčenih površin območja planine Žaga. Živinoreja je namreč na Tolminskem od nekdaj predstavljala najdonosnejšo panogo (Rutar, 1882). To dokazujejo tudi zapisi o dajatvah, kjer so davščino poleg poljedelskih pridelkov plačevali predvsem v obliki živine ter mesnih in mlečnih izdelkih. Pomembnost živinoreje pa nakazujejo tudi številne tako opuščene kot še živeče planine območja severno primorske regije in njihovi tradicionalni izdelki. V času svojega vrhunca, v prvi polovici 20. stoletja, je veljala kmetija pri Zastenarju za eno večjih kmetij na Tolminskem. Bili so namreč eni redkih, ki so imeli poleg velike posesti in svoje planine tudi svoj mlin v potoku Pščak. Marsikdo iz tolminskega območja je prišel služiti na kmetijo kot hlapec ali dekla ali celo za pastirja. Z vsemi temi dejstvi sem tudi potrdila svojo prvo hipotezo, da je bilo kmetijstvo za preživetje na tem ozemlju najpomembnejša dejavnost in s tem tudi, kako pomembno je bilo v preteklosti povečevanje kmetijske rabe za obstoj in razvoj kmetije.

Slika 34: Živinoreja – najpomembnejša panoga na kmetiji

Čeprav so ob naselitvi na to ozemlje večino lesa porabili za lastne potrebe, predvsem za izgradnjo prvih objektov in kurjavo, je imelo gozdarstvo tukaj vseskozi velik pomen. Trebljenje gozdnih površin za pridobivanje kmetijskih, je dalo tudi veliko količino lesa za prodajo predvsem v Benečijo, s čemer so si zagotovili dodatni dohodek. V tem času je tudi nastala prva drča na posestvu, po kateri so spravljali les v nižje predele kmetije in nato do reke Tolminke, kjer so les plavili do Tolmina in naprej po reki Soči v Italijo. Ko so površine primerne za kmetijsko rabo izsekali, so jim obstoječi gozdovi predvsem v času splošnega pomanjkanja zagotavljali dodaten vir dohodka. Da je prodaja lesa zagotavljala preživetje v težkih časih, lahko razberemo iz Rutarjeve knjige, Zgodovina Tolminskega, razberemo pa lahko tudi, da sta prav napačen način gospodarjenja in prekomerno izkoriščanje imela negativne posledice za sam gozd. Te se tudi na območju kmetije kažejo še danes, predvsem v nižjih predelih kmetije v obliki panjevske rasti dreves. Glavnino izsekanega lesa so predstavljali listavci, ki se v teh nižje ležečih predelih tudi nahajajo.

Pospešeno pridobivanje lesa se je izvajalo tudi v drugi polovici 19. stoletja, ko so izsekali področje današnje planine Žaga, les pa spravljali v dolino na novo osnovanih drčah. Predvsem na višje ležečih predelih posestva so si zaradi primernih pogojev lahko zagotavljali les iglavcev, ki je kot gradbeni material mnogo bolj primeren od listavcev. Ta jim je prišel še kako prav za izgradnjo objektov v času nastanka planine in ostalih senikov na posestvih, po 2. svetovni vojni pa za obnovo požganih objektov in za notranjo opremo

le-teh. Les listavcev, predvsem bukve in gabra so uporabljali za izdelavo drvi za potrebe tako kmetije kot planine, nagnjevo kolje pa za razmejevanje pašnikov.

Slika 35: Smreke, ki se na kmetiji uporabljajo predvsem za gradbeni les

Tudi v današnjem času ima gozd predvsem v smislu pridobivanja lesa velik pomen za kmetijo. Smreke in macesni, rastoči na posestvu, zagotavljajo pomemben vir gradbenega lesa za obnovo poslopij. Medtem, ko se večina listavcev nameni za izdelavo prostorninskega lesa in delno hlodovine za prodajo. Glede na veliko gozdnatost in zaraščanje posestva pa bo imel gozd tudi v prihodnosti velik potencial za povečanje dohodka kmetije.

S tem potrjujem drugo in zadnjo hipotezo, da je tudi gozdarstvo pomembna panoga za delovanje kmetije tako v preteklosti kot danes. V prihodnosti pa se lahko pomen le-te še poveča.

Raba tal se je torej vidno spreminjala skozi zgodovino. To je brez dodatnih primerjav razvidno iz rastrskih kart sledečih si odbobij. Do leta 1956 je razvidno, da se je delež gozda zmanjševal, to nam potrdi tudi tabelni zapis primerjave predstavljen v rezultatih. Vzroki zmanjševanja gozdnih površin pa so posledica tako same naselitve na območje in s tem širjenja kmetijskih površin kot izkoriščanja lesnih proizvodov za domačo uporabo in

trženje ter vpliv drugih nepredvidljivih dogodkov, kot je vojna. Iz grobe primerjave kart je tudi razvidno, da so določene zaplate gozda ostale na območju, kjer je pred tem že bil gozd. Te zaplate gozda so po vsej verjetnosti ostale zaradi neprimernosti za spremembo v kmetijsko rabo. Vzroki so lahko bili prevelika strmina terena, prevelika skalovitost oz. manjša točkovna pedološka produktivnost za uspevanje travinj. Gozd, ki se je v teh zaplatah ohranil, ima zrelejšo starost kot gozd, ki je nedavno travniško rabo ponovno zamenjal z gozdno rabo. To se kaže tako v debelinski stopnji dreves, kot v sami vrstni sestavi. Razlike so predvsem lepo vidne na terenskem ogledu obravnavanega posestva.

Po letu 1956 je večji delež površin s kmetijsko rabo postopno prekril gozd. Gozd se je razširjal iz obsoječih gozdnih zaplat, ki so se združile s strnjenim gozdom. Velik pomen je imelo tudi nizko grmičevje na predvsem pašnih površinah, ki je omogočilo hitrejši razvoj gozdne sukcesije. Da gre za mlajši gozd, ki se je razvil med zaplatami in jih strnil, se kaže v nižjih debelinskih stopnjah dreves ter primešanih pionirskih vrstah kot so vrbe, jelše in topoli, marsikje pa so znotraj gozda tudi šopi lesk. Kmetijske površine so se ohranile na večjih območjih brez gozdnih zaplat. Te imajo zaradi procesa zaraščanja vedno manjši obseg. Zaraščanje na teh območjih danes pa se kaže predvsem v bujni rasti leske, pod katero se razvija mladje dreves. Pogosti so predeli z jesenovim mladjem. Na predelu stene pa je pašno površino močno preraslo mlado smrečje, ki se je zasejalo s semenom smreke iz bližnjih predelov mešanega gozda. Mlado smrečje je vedno bolj prisotno tudi drugod na pašnih površinah višjih nadmorskih višin.

Predvsem s primerjavo rastrskih kart in terenskim ogledom lahko potrdim hipotezo o spreminjanju gozdnega prostora. V preteklosti nekje do 60-tih let 20. stoletja v prid povečevanja kmetijske rabe na račun gozda, kasneje pa zaradi opuščanja travnatih površin vedno hitrejši proces ponovnega zaraščanja. Gozd se pojavlja povsod tam, kjer je nekoč že bil. Temu bi lahko na kratko rekli, da obravnavano območje predstavlja gozdno pramatico.

Gozdni prostor, predvsem iz vidika izkoriščanja lesa, je že v preteklosti predstavljal pomoč za boljši življenjski standard in s tem lažje preživetje, kar opisuje tudi Simon Rutar

Strle A. Sprememba krajine na območju posestva Zastene od konca 18. stoletja do danes.

Dipl. delo. Ljubljana, Univ. v Ljubljani, BF, Oddelek za gozd. in obnovljive gozdne vire, 2010

v svojih delih. Podobno je tudi danes. Samo s kmetijstvom žal več nisi konkurenčen drugim, če ni le-to že v veliki meri industrializirano. Industrializacija kmetijstva pa je z vidika naravnih razmer nemogoča na terenu, kot je to obravnavano območje. Zato je treba poiskati alternative tudi v drugih panogah. Ena takih je gozdarstvo. Tega se dobro zavedajo tudi današnji prebivalci kmetije Zastena. Vedno večji prihodek jim zagotavlja trženje hlodovine boljše kvalitete in prostorninskega lesa. Od hlodovine prodajajo predvsem bukovino in nekatere plemenite listavce, prostorninski les za kurjavo pa tržijo v obliki bukovih in gabrovih drveh.

Večjo kvaliteto listavcev želijo doseči tudi s prevedbo panjevcev v semenski gozd, saj je ta problematika bolj izrazita prav v bližnjih, za kmetijo lažje dostopnih predelih. To bi zagotovili predvsem z nego mlajših, semenskih dreves boljše kakovosti, ki bi jim s sečnjo sosednjih dreves za nadaljno rast in razvoj zagotovili ugodnejše življenske pogoje (predvsem povečan dotok svetlobe). Panjevska drevesa na bregovih potoka Pščak, kjer poseganje v gozd ni zaželeno, pa bi lahko ostala kot turistična zanimivost, predvsem pa kot zgled slabe gozdarske prakse v preteklosti.

Slika 36: Panjevski gozd

V bodoče nameravajo postaviti tudi manjšo žago, s katero bi si v začetku zagotovili razrez hlodovine za lastne potrebe ter kasneje za prodajo. S tem bi oplemenitili prodajo predvsem smrekovega lesa, ki zaradi velike vejnatiosti ne sodi v višji cenovni razred. Pomembno izkoriščanje tukajšnjega gozdnega prostora predstavlja tudi izdelovanje nagojevega kolja za postavitev čredink na pašnikih. Le-to je zaradi svojih lastnosti dobro odporno na zunanje pogoje in tako ne preperi tudi po več desetletij. Nagoj prav zaradi ograjevanja pašnikov postaja vedno bolj iskan, kar lahko v bodoče pripelje tudi do določenega zaslužka. Dohodek pa si nameravajo povečati tudi s prodajo postranskih gozdnih proizvodov, kot so gozdni sadeži in njihovo predelavo. Gozdni prostor je torej alternativa za ohranjanje in pospeševanje razvoja kmetije, s čimer je potrjena tudi zadnja delovna hipoteza.

7 POVZETEK

Alpska dolina Tolminke, obdana z dvatisočaki Julijskih Alp predstavlja prostor, kjer se že nekaj stoletij združujta gozdna in kmetijska raba tal. Slednja predvsem zaradi ugodnih podnebnih, talnih in vodnih razmer. Obe rabi tal sta namreč pomembni za preživetje tukajšnjih prebivalcev.

Natančno spremljanje sprememb v rabi tal na tem območju je bilo mogoče predvsem zaradi primernega kartnega gradiva, ki zajema vojaške zemljevide iz 18. st., franciscejski kataster, letalske posnetke iz leta 1956 in 2006. Omenjeno kartno gradivo je bilo tudi predmet obdelave in določevanja rabe tal v programu Cartalinx 1.2. Prikaz dobljenih rezultatov rabe in primerjave rabe sledečih si obdobij sem ustvarila s programom Idrisi 32. Podatki o značilnostih krajine in vzrokih za takšno spreminjanje pa so bili pridobljeni tako v objavljenih kot tudi neobjavljenih virih. Naravne značilnosti posestva in spremembe rabe tal v zadnjih letih so bile še dodatno ugotovljene z večkratnimi obhodi po posestvu Zastene.

Prvotno prevladujoča gozdna krajina v dolini Tolminke se je začela spreminjati ob njeni naselitvi. Zadnji od naseljencev v tem prostoru so bili Zastenarji, ki pa so danes še edini prebivalci te doline. Ob naselitvi, v začetku 18. stoletja, so bila v kmetijske namene izkrčena le bližna območja v okolici stavbišč, kasneje pa se je krčenje gozdov širilo tudi drugam. Spreminjanje gozdne krajine v kmetijske predele je bila predvsem posledica večjih potreb za preživetje in razvoj kmetije. K izboljšanju le-tega pa je pripomoglo tudi izvajanje gozdarskih dejavnosti, ki je zagotavljalo dodaten vir zaslužka.

Kmetija si je kasneje, konec 19. stoletja, z nakupom pašnih površin današnje planine Žaga (Zastenarjeva planina) socialni status še izboljšala. Živinorejske dejavnosti so bile namreč na Tolminskem glavna panoga. Medtem ko je gozd pomenil izhod v sili v smislu preživetja oziroma dodaten vir zaslužka v težkih časih. Prodaja lesa v tistih časih ni bila problem, saj je bila potreba po tej vrsti surovine v sosednji Benečiji velika. Prav zaradi prevelike potrebe po lesu je pogosto prihajalo do prekomernega izkoriščanja že tako slabo

gospodarjenih gozdov. Posledica tega je bila povečevanje panjevskih gozdov, ki so v tem prostoru še danes prisotni.

Vpliv na tukajšnjo krajino je imela tudi prva svetovna vojna. Sama kmetija pa je imela v tem obdobju velik strateški pomen. Po vsej verjetnosti je obsegala kmetija prav v obdobju konca 19. stoletja in prvi polovici 20. stoletja največjo posest. Takrat je zavzemal delež kmetijske rabe tal več kot polovico posestva. V drugi polovici 20. stoletja se je zaradi nacionalizacije ozemlja, uvajanja strojne mehanizacije in kasneje opuščanja planine Žaga, začela raba kmetijskih površin opuščati in začel se je proces zaraščanja, ki je na nekaterih območjih prisoten še danes. Tudi to je v smislu povečanja dohodka kmetije poleg kmetijstva vzrok za iskanje alternativ tudi v gozdarstvu.

Glede na vse pridobljene in obdelane podatke sem lahko vse svoje delovne hipoteze potrdila. Krajina se je torej v preteklosti spreminjala zaradi povečevanja kmetijske rabe, ki je zagotavljalo obstoj in razvoj kmetije. Pri tem je imel pomembno vlogo tudi gozd. Izrazitejše spremembe na krajino so imele predvsem zgodovinske prelomnice obilne sečnje in prodaje lesa, čas 1. svetovne vojne in razvoj planšarstva. Razporeditev gozda v prostoru se sicer ni spreminjala, vendar pa se je površina gozdov v preteklosti zmanjševala. Danes pa se zaradi zaraščanja travnatih površin delež gozda spet povečuje. Tako v preteklosti kot tudi danes ima gozd v tem prostoru pomembno vlogo, zato je izkoriščanje gozdnega prostora v prihodnje lahko alternativa za ohranjanje in pospeševanje razvoja kmetije.

8 VIRI

- Atlas Slovenije. 1992. Ljubljana, Založba Mladinska knjiga Geodetski zavod Slovenije: 383 str.
- Cartalinx, program CartaLinx version 1.2. 1998. USA, Worcester, Clark University, Clark Labs.
- Letalski posnetki. 1956. Ljubljana, Geodetska uprava Republike Slovenije (osebni vir)
- Digitalni ortofoto posnetki. 2006. Ljubljana, Geodetska uprava Republike Slovenije (osebni vir)
- Dolini Tolminke in Zadlašce (zbornik). 1993. Lipušček R.(ur). Tolmin, Triglavski narodni park, Republiški koordinacijski odbor gibanja Znanost mladini pri Zvezi organizacij za tehnično kulturo Slovenije: 199 str.
- Fischione A. 1998. Sirarstvo na Tolminskem, Kobariškem in Bovškem. Ljubljana, Kmečki Glas: 118 str.
- Gaberšček M. 2007. »Enemu od mojih stricev so starši rekli, naj gre z vlakom tako daleč, dokler ne bo prišel do kraja, kjer mu bo všeč, tam pa naj si uredi življenje. Tako ga je pot prinesla v Žužemberk.« Kosovelova 3, 5220 Tolmin. (osebni vir, poletje 2007)
- Gaberšček M. 2009. »Včasih smo na roke kosili vse do planine. Otroci pa smo imeli nalogo prinašati svežo vodo, a ne katero koli treba je bilo iti po Laborco«. Kosovelova 3, 5220 Tolmin. (osebni vir, maj 2009)

- Gaberšček M. 2010. »Spomnim se, da je od požara ostala v sobi le podobica sv. Marije, ki jo je moja mama prinesla k hiši. Takrat smo bili res nebogljeni in če ne bi bilo pomoči sovaščanov, ne vem kako bi preživel. Tako pa smo živež dobivali zdaj od enega, zdaj od drugega.« Kosovelova 3, 5220 Tolmin. (osebni vir, februar 2010)
- Gaberšček M. 2010. »Leta 1895 Zastenarji kupijo že izsekano območje planine Žaga«. Kosovelova 3, 5220 Tolmin. (osebni vir, februar 2010)
- Gozdnogospodarski načrt za GGE Tolmin 1971–1980, 1971.
- Gozdnogospodarski načrt za GGE Tolmin 1981–1990, 1981.
- Gozdnogospodarski načrt za GGE Tolmin 1991–2000, 1991.
- Gozdnogospodarski načrt za GGE Tolmin 2001–2010, 2001.
- Huf-Melicher M. D. 2007. Spomini avstro-ogrskega častnika na Tolmin, k. u. k. inženirski Štab v Tolminu 1915–1917, Cesta iz Tolmina v Polog. Tolmin, Tolminski muzej: 77 str.
- GERK, 2010
<http://rkg.gov.si/GERK/viewer.jsp> (15. 3. 2010)
- Mape katastrov, 2010
http://sigov3.sigov.si/cgi-bin/htqlcgi/arhiv/enos_isk_kat.htm (15. 3. 2010)
- Klavora V. 1994. Koraki skozi meglo: soška fronta – Kobarid–Tolmin 1915-1917. Ljubljana: Mohorjeva družba: 326 str.
- Kos M. 1948–1956. Srednjeveški urbarji za Slovenijo: urbarji slovenskega Primorja (2. zv.). Ljubljana, Akademija znanosti in umetnosti: 85, 410 str.

- Kozorog E., Vuga M. 1998. Načrt deželno knežjih gozdov na Goriškem in Gradiščanskem. V: Gozdarski vestnik, 5/6: 291–294.
- Kozorog E., Žigon J. 1997. Flameckov načrt za državne gozdove na Tolminskem. V: Tolminski zbornik. 1997. Dolenc J. (ur). Tolmin, Občina Tolmin: 145–151.
- Oglasna deska Čadrg. 2009. Panoramska karta. (osebni vir, maj 2009)
- Prus T. 2000. Klasifikacija tal – interno gradivo. Ljubljana, Center za pedologijo in varstvo okolja, Biotehniška fakulteta: 22 str.
- Rajšp V. 1997. Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787 (1804) – karte, 3. zvezek. Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije.
- Rutar S. 1882. Zgodovina Tolminskega, to je: zgodovinski dogodki sodnijskih okrajev Tolmin, Bolec in Cerkno ž njih prirodoznanskim in statističnim opisom. Gorica: J. Devetak: 333 str.
- Rutar S. 1892. Poknežena grofija goriška in gradiščanska: prirodoznanski, statistični in kulturni opis. Ljubljana: Slovenska matica: 116 str.
- Soška fronta 1915–1917 (katalog). 2007. Fortunat Černilogar D. (ur). Tolmin, Tolminski muzej: 100 str.
- Zalašček M. 2008. »Moja teta, ki je vedela, da so postale gozdne parcele pod Pretovčem z zamenjavo za neko drugo uslugo Zastenarjeve, po vsej verjetnosti je šlo za ustni dogovor, se je zelo trudila, da bi v denacionalizaciji to tudi ostalo del posestva. Vendar je na koncu postala to državna lastnina.« Zato min 74, 5220 Tolmin. (osebni vir, februar 2008)

- Zalašček M. 2008. »Včasih ni bilo tako kot danes, ko greš po vsako stvar v trgovino. Ljudje, ki so bili priučeni za določeno obrt so prišli vsake toliko k hiši in kakšno stvar naredili ali popravili. Tako je k nam prišel tudi mizar, ki je naredil kakšen kos pohištva«. Zatoimin 74, 5220 Tolmin (osebni vir, poletje 2008)
- Zalašček M. 2009. »Vsako nedeljo, smo se z zapravlživčkom odpeljali v Tolmin k maši. Dobro se spomnim, da je bilo konju ime šimen. Drugi ljudje so dobro vedeli, da so v mesto prišli Zastenarjevi.« Zatoimin 74, 5220 Tolmin. (osebni vir, poletje 2009)
- Zalašček M. 2010. »Leta 1974 smo se preselili v Tolmin, tam je namreč oče dobil zaposlitev. Oče je dal predele kmetije v najem prebivalcem iz Žabč za pašo živine. Leta 1985 pa sem pustil zaposlitev v Tolminu in začel ponovno kmetovati v Zasteni.« Zatoimin 74, 5220 Tolmin. (osebni vir, marec 2010)
- Zalašček M. 2010. »V času obratovanja planine Žaga se je tam paslo okoli 100 glav živine. Nič manj jih ni bilo na planini Polog. Krav je bilo toliko, da je sredi sezone primanjkovalo paše zato se jih je vsaj enkrat na sezono gonilo nazaj domov.« Zatoimin 74, 5220 Tolmin. (osebni vir, avgust 2010)

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorju doc. dr. Janezu Pirnatu za pomoč in vodstvo pri izdelavi diplomske naloge ter recenzentu prof. dr. Andreju Bončini za recenzijo.

Prav tako se zahvaljujem doc. dr. Davidu Hladniku in tehniškemu sodelavcu g. Alojzu Skvarči za pomoč pri pridobivanju ter obdelavi letalskih posnetkov, g. Edu Kozorogu in g. Florjanu Lebanu z Zavoda za gozdove območne enote Tolmin za pomoč pri zbiranju gradiva, g. Milanu Zalaščku in ga. Mariji Gaberšček za vse ustne informacije o življenju na kmetiji pri Zastenarju ter vsem, ki so posredno ali neposredno sodelovali pri nastajanju te diplomske naloge.

Še posebej se zahvaljujem svojim staršem, ki so mi študij gozdarstva omogočili, in svoji družini, ki mi je vedno stala ob strani.